

Poticanje multikulturalnosti u nastavi likovne umjetnosti

Pratnemer, Josip

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:171160>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU
ODSJEK ZA VIZUALNU I MEDIJSKU UMJETNOST
SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI STUDIJ LIKOVNA KULTURA

JOSIP PRATNEMER

**POTICANJE MULTIKULTURALNOSTI U
NASTAVI LIKOVNE UMJETNOSTI**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Lana Skender

Osijek, 2023.

SAŽETAK

Hrvatska se suočava s izazovom stvaranja multikulturalne sredine te je ključno promicati svijest o ulozi multikulturalnosti u jačanju društva. Obrazovanje ima ključnu ulogu u poticanju razumijevanja i poštovanja različitosti, stoga je potrebno unaprijediti obrazovni sustav kako bi učenici bolje razumjeli raznolikost i važnost očuvanja kulturne baštine. Radionica *Multikulturalnost grada Osijeka* poslužila je da se kod učenika osvijesti da ne postoji kulturno homogena sredina i da povijesni slojevi grada često sadrže i kulturne različitosti koje su utjecale na današnji život. Radionica je izvedena primjenom projektne nastave i mobilnog učenja s ciljem povezivanja učenja na terenu s elementima *online* učenja. Mobilno učenje pokazalo se kao učinkovit način za dobivanje informacija na fizičkoj lokaciji kulturne baštine dok projektna nastava pospješuje učenje jer se znanja stječu vlastitim iskustvom.

Ključne riječi: kultura, multikulturalizam, suvremena nastava, mobilno učenje, likovna umjetnost

ABSTRACT

Croatia is facing the challenge of creating a multicultural environment and it is crucial to promote awareness of the role of multiculturalism in strengthening society. Education plays a key role in fostering understanding and respect for diversity, so there is a need to improve the educational system for students to better comprehend diversity and the importance of preserving cultural heritage. The Multiculturalism Workshop in the city of Osijek served to raise awareness among students that there is no culturally homogeneous environment and that the historical layers of the city often contain cultural diversities that have influenced contemporary life. The workshop was conducted through the application of project-based teaching and mobile learning, aiming to connect field learning with elements of online education. Mobile learning has proven to be an effective way to obtain information at the physical location of cultural heritage, while project-based teaching enhances learning as knowledge is acquired through firsthand experience.

Keywords: culture, multiculturalism, contemporary education, mobile learning, fine arts

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja **Josip Prasnemer** potvrđujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Poticanje multikulturalnosti u nastavi likovne umjetnosti**, te mentorstvom **doc. dr. sc. Lane Skender** rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanove.

U Osijeku, 13. rujna 2024.

Potpis

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Kultura	1
2.1. Kulturni pluralizam	2
3. Multikulturalizam	3
3.1. Pojam multikulturalizma	3
3.2. Multikulturalizam u obrazovanju	5
4. Interkulturalizam	5
4.1. Pojam interkulturalizma	6
4.2. Interkulturalizam u obrazovanju	7
5. Razlikovanje u pojmovima: multikulturalizam i interkulturalizam	8
6. Multikulturalni pristup u kurikulumu i udžbenicima u likovnoj umjetnosti	9
6.1. Multikulturalni pristup u Nacionalnom okvirnom kurikulumu (2011.)	9
6.2. Multikulturalni pristup u Kurikulumu nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije (2019.)	10
6.3. Analiza udžbenika <i>Likovna umjetnost 1</i> (Gordana Košćec Bousfield, Jasna Salamon, Mirjana Vučković)	11
6.4. Analiza udžbenika <i>Likovna umjetnost 2</i> (Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović)	14
6.5. Analiza udžbenika <i>Likovna umjetnost 3</i> (Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović)	17
6.6. Analiza udžbenika <i>Likovna umjetnost 4</i> (Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović)	20
7. Multikulturalnost grada Osijeka	23
7.1. Kulture u Osijeku	23
7.2. Osijek kroz povijest	24
7.2.3. Osijek u doba Osmanlija	24
7.2.4. Osijek u doba Austro – Ugarske	26
8. Istraživanje Poticanja multikulturalnosti u nastavi Likovne umjetnosti	27
8.1. Problem i cilj istraživanja	27
8.2. Metode istraživanja	28
8.2.1. Suvremena nastava	28
8.2.2. Projektna nastava	28
8.2.3. Mobilno učenje (m-učenje)	29
8.2.4. Opis istraživanja	30
8.3. Metodologija istraživanja (radionica)	30
8.4. Rezultati istraživanja	34
9. Zaključak	35
10. Literatura	36
11. Prilozi	38
11.1. Popis tablica	38
11.2. Popis slika	38
11.3. Popis grafikona	38

1. Uvod

Prvi korak prema prihvaćanju različitosti oživljava uspostavljanjem pojma različitosti (Škvorc, 2010: 85). U današnjem globalnom društvu, gdje su migracije stanovništva uobičajene, a internet neprestano napreduje, suočavamo se s brojnim izazovima koji proizlaze iz kulturne raznolikosti. Ova prisutnost različitih identiteta stvara prilike za obogaćivanje svakodnevnog života, ali također nosi i određene izazove. Mladi se često nađu uhvaćeni u dinamičnom vrtlogu globalne povezanosti i susreću se s poteškoćama u razumijevanju i prihvaćanju različitosti što izaziva probleme poput predrasuda, rasizma, nerazumijevanja i netolerancije. Obrazovanje ima ključnu ulogu u oblikovanju stavova i uvjerenja mladih ljudi. Prilagodba obrazovnih sustava novim standardima, koji odražavaju suvremene izazove društva, nužna je kako bi se odgovorilo na potrebu za raznolikim i inkluzivnim pristupom. Uzimajući u obzir sveprisutnost multikulturalnosti, školstvo treba biti spremno za podučavanje koje promiče razumijevanje i poštovanje različitosti. Pružanjem kvalitetnog obrazovanja koje naglašava multikulturalne vrijednosti, stvaramo prostor za razvoj empatije, tolerancije i međukulturalne kompetencije među mladima. Ovo nije samo puko pridonosenje akademskom znanju, već i gradnja mostova koji povezuju ljude različitih kulturnih pozadina. Time ne samo da se razbijaju predrasude, već se i potiče suradnja i razumijevanje među mladima, čime se grade temelji za buduće nositelje harmoničnog društva.

2. Kultura

Između svih termina koji se rabe u društvenim znanostima, kultura je neosporno najrašireniji. Kultura, izvedena iz latinske riječi *colere*, predstavlja ključnu karakteristiku ljudskog bića i ljudskog društava. Nema nijedne druge vrste na našem planetu koja posjeduje koncept kulture. Kultura postaje očigledna tek kada promatramo pojedinca u okviru društva i njihove međusobne interakcije te čini temelj identiteta za većinu ljudi (Sablić, 2014: 65). Raznolikost kultura nije samo aktualno pitanje u znanosti ili politici već je postalo ključno pitanje u perspektivi suvremenog čovječanstva, iako se često tako ne percipira (Cifrić, 2007: 185). Kulture se razlikuju, no ako se oslonimo na antropološku perspektivu kulture, ona pruža razloge za stvaranje zajedničkog unutar različitosti. Također, pruža osnovu za prepoznavanje i

pronalaženje zajedničkih elemenata unutar nacionalnih sustava (Vrcelj, 2005: 10). U suvremenom svijetu, susreti različitih kultura događaju se gotovo neprestano. Suvremeni ljudi, posebno mladi, trebaju biti spremni i otvoreni za takve kulturne susrete kako bi postali ravnopravni sudionici u njima. Kultura proizlazi iz interakcije triju ključnih životnih faktora: čovjeka, prirode i društva. U najširem smislu, kultura se odnosi na razvijanje čovjekovih prirodnih sposobnosti i na opći način života, putem stvaranja materijalnih i duhovnih dobara koja se prenose s generacije na generaciju putem obrazovanja i učenja. Pojam „kultura“ prvi se put pojavio tijekom rimskog doba, prvotno kao izraz koji označava obradu zemlje, a kasnije se proširio kako bi obuhvatio obrazovanje i razvoj duha (Sablić, 2014: 65 – 66). U suvremenoj se znanosti najčešće primjenjuje definicija kulture prema Ralphu Lintonu prema kojoj je kultura način života te skup ideja i običaja koje članovi određenog društva zajedno prenose iz generacije u generaciju (Sablić, 2014: 66 prema Haralambos, 2002: 884). Krajem 20. stoljeća, pojedinac s vlastitom interpretacijom načina života svoje kulture i kulturno različitih skupina postaje središte interesa. U tom kontekstu, pojmovi etnocentrizma i kulturnog relativizma dobivaju posebno značenje. Etnocentrizam se odnosi na prosuđivanje tuđe kulture prema standardima vlastite, dok se kulturni relativizam suprotstavlja etnocentrizmu i naglašava sposobnost razumijevanja da su vrijednosti, norme i ponašanja pripadnika druge skupine jednako važne kao i vlastite. S obzirom na činjenicu da se susreti različitih kultura u suvremenom svijetu događaju gotovo neprestano, postaje jasno da svaki pojedinac, vezan za svoje izvorne identitete, treba biti sposoban i otvoren za takve kulturne susrete kako bi postao ravnopravni sudionik u njima (Sablić, 2014: 73).

2.1. Kulturni pluralizam

„Već sam naziv kulturni pluralizam (multikulturalizam) ukazuje na koegzistenciju dviju ili više kultura“ (Čačić – Kumpes 1991: 309). Prvi se puta ideja o društvu bez hijerarhijskih vrijednosti i bez diskriminacija među pojedinim kulturama pojavila 1920-ih godina u Sjedinjenim Američkim Državama u obliku kulturnog pluralizma koji u raspravu uvodi Horace Kallen (Škvorc, 2010: 77). Kallen nije nastavio razrađivati koncept kulturnog pluralizma, ali je pojam ostao kao negacija *melting pota* koji nije djelotvoran niti poželjan kao ideal. Interes za kulturnu različitost javlja se tek poslije, početkom 1970-ih u vrijeme masovnih migracija (Mesić, 2006: 30). Sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, pojavom multikulturalizma u pedagoškoj teoriji i

odgojno-obrazovnoj praksi postavljaju se pojmovi kulturnog pluralizma i raznolikosti kao važni elementi u obrazovanju. Glavni je cilj tolerancija prema etničkoj, rasnoj, jezičnoj i bilo kojoj drugoj različitosti čime se označava potreba za multikulturalnošću i multikulturalnim obrazovanjem, a time započinje proces uvođenja multikulturalnosti u kurikulum i nastavne strategije koje će škole koristiti za podučavanje učenika, ali i učitelja u smjeru multikulturalizma (Drnadić, 2010: 95).

3. Multikulturalizam

Multikulturalizam (multi- + kultura) javna je politika koja putem obrazovanja i medija promiče interes i znanje o različitim kulturama te njihovu ravnopravnost i međusobno poštovanje. Danas je multikulturalizam prihvaćen u školskim programima većine demokratskih zemalja, radi upoznavanja i poštivanja različitih kultura i naroda, a ponajprije onih s kojima većina u dotičnoj zemlji dolazi u dodir bilo kao s pripadnicima starih manjina ili sa zajednicama novih useljenika (multikulturalizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 1. 9. 2023.). Suvremeni svijet, potaknut rastom međukulturnih kontakata, migracija i interakcija različitih kultura, sve više prepoznaje potrebu za multikulturalizmom (Ninčević, 2009: 61).

3.1. Pojam multikulturalizma

Pojam različitosti izražava se kroz brojne aspekte razlika među ljudima koje uključuju rod, dob, mjesto rođenja, rasu, fizičke sposobnosti i slično, ali ipak ostaje pitanje koji se kriteriji traže da bi neka razlika u društvu bila prihvaćena. Zapravo, pojam različitosti u teoriji i istraživanjima rabi se za razlike koje su nastale na temelju grupnih identiteta. Pojam različitosti može se promatrati u užem i širem smislu. U širem shvaćanju različitosti govorimo o grupama ljudi koji dijele neka određena obilježja poput vrijednosti, životnih interesa i stilova te ih stoga promatramo kao posebnu grupu ljudi ili razvijaju posebni grupni identitet dok su u užem smislu različitosti određene u antropološkom smislu odnosno vezane su za kulturno uvjetovane različitosti (Mesić, Bagić, 2011: 8). Od šezdesetih godina prošlog stoljeća širom svijeta pojavljuju se zahtjevi za priznavanjem različitih identiteta najčešće u obliku grupa najraznovrsnijih određenosti poput

nacionalnih manjina, imigranata, homoseksualaca, ekološki osviještenih ljudi, urođenika i drugih. Prihvatanje takvih razlika iziskuje i nove zakonske regulative, ali i njihovo poštivanje što naslućuje i nove promjene u stavovima i mišljenjima unutar društva. Novi zahtjevi koji traže priznavanje različitosti izraz su za pravdu i slobodu, odnosno ispravljanje nepravde i traže vlastiti dignitet. Brojne ideologije temelje se na objektivnosti i univerzalnosti i od posebnog su interesa dominantnim društvenim grupama dok s druge strane ugnjetavaju različitosti (Mesić, 2006: 37).

S ideološko–normativnog gledišta nailazimo na tri pristupa toj činjenici. Prvi pristup zagovara politiku utemeljenu na modelu asimilacije, odnosno usmjeren je na potpuno spajanje u jednu cjelinu članova manjina unutar društva. Ekstremna politika ovog pristupa očekuje da nacionalne manjine koje su imigrirale što prije napuste svoju kulturu, svoj materinski jezik i sva ostala kulturna obilježja te da se istovremeno prilagode postojećim normama i kulturnim obrascima.

Drugi pristup nastoji izbjeći kulturološke sukobe i napetosti unutar društva te podliježe ekstremnim rješenjima. Kontakt s manjinama sveden je na najužu mjeru te su provođene politike „etničkog čišćenja“. Danas, u suvremenom dobu, za razliku od asimilacijskog modela država dopušta razvitak koji u minimalnom obliku zadovoljava obrazovne, zdravstvene i kulturne potrebe etničkih manjina.

Treći pristup, koji se javio tek nedavno, utemeljen je na modelu multikulturalizma. Multikulturalizam se zalaže za legitimnost svake kulture i potpuno uključivanje kulturno različitih u društvo, a da pritom ne gube svoje posebnosti i pravo na sudjelovanje u širem društvu. Upravo je ovaj pristup nužan za prevladavanje etničkih sukoba (Mesić, 2006: 38).

Pojam multikulturalizam prvi je puta spomenuo kanadski premijer Trudeau 1971. u govoru kada je rekao: „Termin bikulturalizam ne odlikava dovoljno dobro naše društvo. Riječ multikulturalizam je u tom pogledu preciznija“ (Mesić, 2006: 56). Pojam multikulturalizam i njegove pridjevne izvedenice odnedavno su snažno zastupljene u akademskim i političkim društvima pa je tako riječ multikulturalizam u manje od trideset godina postala riječ koju priznaju političari i cijela opća javnost razvijenih zapadnih zemalja (Mesić, 2006: 56).

3.2. Multikulturalizam u obrazovanju

Pojavom multikulturalizma u pedagoškoj teoriji i odgojno-obrazovnoj praksi sedamdesetih godina prošlog stoljeća, kao socijalno-kulturni projekt pluralističke integracije društva fokusira se na priznavanje različitosti istovremeno ohrabrujući jednakost bez razdvajanja među kulturama te raznolikost i kulturni pluralizam postaju bitni čimbenici unutar obrazovanja (Drnadić, 2010: 95). Usredotočujući se na „manjinske grupe“, nastojalo se odgovoriti na pitanja koja se tiču raznolikosti, jednakosti, poštovanja kulturne raznolikosti, odnosa između ljudskih prava i građanskog suživota, kao i jednakih prava pristupa znanju i procesu učenja. (Vrcelj, 2005: 70) Za glavni cilj ovakvog obrazovanja postavlja se interakcija i integracija među kulturama isto kao i prihvaćanje, poznavanje, vrednovanje, poštovanje i razumijevanje različitih kultura bez predrasuda prema različitostima (Drnadić, 2010: 95). Jedna je od najutjecajnijih institucija odgojno obrazovnog sustava škola i kao neizbježni dio edukacije svake nove generacije pridonosi kulturnoj vizualizaciji društva (Čačić-Kumpes, 1991: 306). Za interkulturalno obrazovanje u kontekstu multikulturalizma, odnosno poticanje jednakosti i ljudskih prava bez diskriminacije i predrasuda, važan je angažman svih dionika unutar odgojno-obrazovne prakse. Multikulturalno obrazovanje u pluralnim društvima razvija toleranciju prema spolnoj, etničkoj, rasnoj ili bilo kakvoj drugoj različitosti i time gradi temelje u odgojno-obrazovnoj praksi koji će se odražavati kroz kurikulum i nastavne strategije kroz poučavanje i učenje za pravednost bez različitosti, kako učenika, tako i učitelja. U takvoj komunikaciji i učitelji i učenici mogu naići na različite prepreke, stoga je važno stjecati znanja o različitim kulturama i njihovim kulturnim obilježjima, prepoznavati, ali i prihvaćati njihove različitosti kroz svakodnevne obrasce vlastitih stavova, mišljenja i osjećaja te se ponašati s ciljem razvijanja interkulturalnih kompetencija (Drnadić, 2010: 96).

4. Interkulturalizam

„Interkulturalizam međusobno je povezivanje različitih (etničkih) kultura u društvu“ (Ninčević, 2009: 60). Dok multikulturalizam teži ravnopravnosti i međusobnom poštovanju kultura u kojem one ne gube svoja posebna obilježja, interkulturalizam polazi od tvrdnje kao i multikulturalizam da sve kulture jednako vrijede, ali međusobno povezivanje kulturnih

komponenta ne shvaća kao gubljenje kulturnog identiteta već kao obogaćivanje nove kulturne sinteze (Čačić-Kumpes, 1991: 310).

4.1. Pojam interkulturalizma

Pojam interkulturalizma susreće se u svim dijelovima kulture pa tako i u jeziku, umjetnosti, književnosti i sl., a temelji se na ideji boljeg i humanijeg društva u kojem će dominacija čovjeka nad čovjekom biti u potpunosti eliminirana (Sablić, 2014: 12). U pojmu interkulturalizma već sam prefiks „inter“ (lat. među) kao temelj samog pojma označava međudnos različitih kultura i ne odnosi se na slučajno miješanje kultura, već na mogućnost razumijevanja i uspoređivanja različitih mišljenja, ideja i kultura na jednom prostoru. Interkulturalizam potiče na razmišljanje o mirnom suživotu različitih kultura odnosno omogućuje međusobno upoznavanje i vrednovanje (Ninčević, 2009: 60).

Ideju o interkulturalizmu, odnosno priznavanje različitih kultura i njihove jedinstvenosti potaknuo je američki filozof njemačkog podrijetla Horace Kallen 1915. godine kad je osporio tada prevladavajuću američku politiku „melting pota“ (engl. lonac za taljenje) koja se odnosila na asimilaciju različitih kultura na području Sjedinjenih Američkih Država u svrhu integracije u američko društvo (Sablić, 2014: 12). Sedamdesetih godina prošlog stoljeća nemogućnost provođenja ideologije „melting pota“ dovodi do ideje kulturnog pluralizma. Za provođenje ideje kulturnog pluralizma potrebno je prihvatiti postojanje niza kultura unutar američke kulture čije bi simultano postojanje dovelo do boljitka cjelokupne zajednice. Ideja interkulturalizma u Europi nastaje sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća kada su Europska zajednica i Vijeće Europe postali svjesni rasta stranih zajednica u europskim društvima (Sablić, 2014: 16). Potaknuti velikim migracijama na europskom tlu Vijeće Europe i UNESCO daju potporu interkulturalizmu kao pretpostavku o međusobnoj prihvaćenosti i povezanosti različitih kultura u Europi. Godine 1974. donesen je važan dokument UNESCO-a za prihvaćanje i razvoj interkulturalizma koji je usvojen na 18. generalnoj konferenciji u Parizu. Dokument donosi posebne preporuke za međunarodno razumijevanje, mir, slobodu čovjeka i ljudska prava s naglaskom na prava djeteta i mladih za odgoj i obrazovanje na materinskom jeziku (Sablić, 2014: 17). Interkulturalizam teži potiskivanju procesa asimilacije i pasivnog postojanja različitih kultura kako bi se razvilo poštivanje i razumijevanje kultura drugih i zamišljen je kao ravnopravan

proces bez obzira na različitosti. Interkulturalna je osjetljivost osjećaj za prepoznavanje različitih pogleda na svijet koji nam omogućuje prihvaćanje ne samo vlastitih kulturnih vrijednosti, već i vrijednosti drugih kultura. Interkulturalizam u međuodnosu s drugima pokazuje svoju optimističnu pretpostavku o međusobnom približavanju većeg spram manjeg, jačeg spram slabijem aktivnom interakcijom (Ninčević, 2009: 64). Ninčević (2009: 64) smatra da je interkulturalizam novo shvaćanje kulture.

4.2. Interkulturalizam u obrazovanju

Pokušaji uređenja društva u multikulturalno društvo prema načelima kulturnog pluralizma pokazali su kako nije dovoljno samo formalno pravno definirati nove odnose, nego treba krenuti iz korijena i promijeniti stavove i ponašanja ljudi. Mijenjati stavove i ponašanja kod odraslih ljudi je iznimno teško i zato se treba okrenuti prema mladima i odgojiti ih prema tim načelima. Kao rezultat toga pojavio se interkulturalizam u obrazovanju (Sekulić – Majurec, 1996: 679). Interkulturalizam podrazumijeva odgoj prema različitosti priznavanjem čovjeka, njegove kulture, njegove osobnosti i svih njegovih vrijednosti, a pritom se različitost odnosi na priznavanje važnosti svakog pojedinog čovjeka. Stoga je važno prevladati etnocentrične stavove i razviti zanimanje za „drugog“ bez odbijanja i diskriminacije (Sablić, 2014: 33). „Osnova je zadaća interkulturalizma u obrazovanju učiniti mladi naraštaj svjesnim svoje nacionalne samobitnosti, ali i tolerantnim prema različitosti, što je moguće učiniti razvijanjem osjećaja pripadnosti prema zajednici, ali ne samo njoj, nego i čovječanstvu u cjelini“ (Sekulić – Majurec, 1996: 679 prema Spajić – Vrkaš, 1993: 159). Interkulturalizam u obrazovanju nastoji razviti promjene u svijesti i stavovima ljudi odnosno razviti tolerantnije oblike ponašanja ljudi. Budući da se predodžba društveno prihvatljivog i poželjnog ponašanja formira u školi kao prvom društvenom autoritetu važno je ostvarivanje tih ideja prvo provesti u školi (Sekulić – Majurec, 1996: 679). Sablić (2014: 33) govori kako je vrlo bitno osvijestiti činjenicu da su individualne razlike prirodna pojava te je stoga potrebno poticati na prihvaćanje različitosti te doživljavanje vlastite jedinstvenosti čime se jača utjecaj na izgradnju vlastite spoznaje o vlastitoj vrijednosti, a ako polazimo od pretpostavke da različitost pruža mogućnost za učenjem tada je bitno osloboditi se straha od vlastite različitosti.

5. Razlikovanje u pojmovima: multikulturalizam i interkulturalizam

Multikulturalizam se često interpretira kao priznanje postojanja različitih kulturnih (etničkih) identiteta i prava raznovrsnih društvenih zajednica, posebno novih imigranata, da njeguju svoje kulturne posebnosti. Iz ove perspektive, multikulturalizam može biti konstruktivan jedino ako se protivi ekskluzivnosti i prisilnoj asimilaciji te podržava zajednički suživot manjinskih i marginaliziranih grupa s dominirajućim društvom. S druge strane, kritičari ga često optužuju za poticanje kulturne izolacije i čak segregacije ovih grupa, kao i očuvanje unutarnjih, često neliberalnih obrazaca ponašanja koji često uključuju nepoštivanje prava žena. Suprotstavljanje multikulturalizmu često se vidi u kontekstu koncepta interkulturalizma koji promiče otvorene modele kulture, potiče međusobne odnose i prožimanje kultura. Ovo razdvajanje u pojmovima ima svoje konotacijsko, odnosno semantičko opravdanje (Mesić, 2006 : 67). Za razliku od pomalo mehanicističkog tumačenja multikulturalizma, interkulturalizam sugerira dinamički i dijaloški odnos. To je vjerojatno glavni razlog zašto se ovi pojmovi često razumiju na taj način među obrazovanijim ljudima u široj javnosti, iako možda nisu upoznati s relevantnom teorijskom literaturom o ovim konceptima. S obzirom na prethodno raspravljeno o multikulturalizmu, jasno je da ne možemo prihvatiti takvo razdvajanje ovih pojmova, osobito ograničeno i esencijalističko tumačenje multikulturalizma. Stručni termini, unatoč svojoj naravi, uglavnom proizlaze iz dogovora i prihvaćenosti u odgovarajućoj znanstvenoj zajednici ili literaturi. U ovom kontekstu, multikulturalizam ima očitu prednost u odnosu na interkulturalizam, što se može vidjeti iz obilja radova koji se bave multikulturalizmom i njihove teorijske elaboracije. Nasuprot tome, interkulturalizam, iako se često rabi kao termin, rijetko se može pronaći u temeljitim teorijskim radovima koji se bave širim društvenim pitanjima povezanim s kulturnim različitostima. Ovaj se termin uglavnom rabi u kontekstu obrazovanja, posebno u sjevernoeuropskim zemljama Europske unije i u umjetnosti. Važno je napomenuti da neki protivnici multikulturalizma, ali i neki njegovi zagovornici, promoviraju ideje i prakse koje odražavaju konzervativne, tradicionalističke koncepte i kulturno zatvorene pristupe u odnosima između različitih kulturnih grupa. Među tim pojedincima postoje i oni koji podržavaju potpuno suprotna stajališta, čak i takva koja svojim vizijama o međukulturnim odnosima nadmašuju sve što se obično povezuje s pojmom interkulturalizma, kako idejno, tako i teorijski (Mesić, 2006: 68).

6. Multikulturalni pristup u kurikulumu i udžbenicima u likovnoj umjetnosti

6.1. Multikulturalni pristup u Nacionalnom okvirnom kurikulumu (2011.)

„Nacionalni okvirni kurikulum temeljni je dokument u kojemu su prikazane sastavnice: vrijednosti, ciljevi, načela, sadržaj i opći ciljevi odgojno-obrazovnih područja, vrjednovanje učeničkih postignuća te vrjednovanje i samovrjednovanje ostvarivanja nacionalnoga kurikuluma. Osnova je za izradbu nastavnoga plana primjerenoga opterećenju učenika, razradbu predmetne strukture unutar odgojno-obrazovnoga područja, određivanje predmeta i modula jezgrovnoga i diferenciranoga (razlikovnoga) kurikuluma (izbornih predmeta i modula), te školskoga kurikuluma. Drugim riječima, Nacionalni okvirni kurikulum služi kao temelj za izradbu predmetnih kurikuluma, ali i ostalih kurikulumskih dokumenata (smjernice za primjenu kurikuluma, priručnici za nastavnike, priručnici za roditelje, standardi za izradbu udžbenika i ostalih nastavnih materijala, standardi i mjerila za vrjednovanje kvalitete učeničkih postignuća i rada škola i dr.).“ (Nacionalni okvirni kurikulum, 2011: 16) Prema Analizi poticanja multikulturalnosti u Nacionalnom okvirnom kurikulumu iz 2011. (Duvnjak, 2021: 21 - 23) u Nacionalnom se okvirnom kurikulumu (NOK) redovito ističu interkulturalne vrijednosti, pojam "drugih" i važnost međukulturnog učenja. Ovi se koncepti pojavljuju u različitim dijelovima NOK-a, uključujući poglavlja koja se odnose na kompetencije, društveno-kulturne i odgojno-obrazovne vrijednosti, odgojno-obrazovne ciljeve, načela Nacionalnog okvirnog kurikuluma, međupredmetne teme i odgojno-obrazovna područja općeg obveznog i srednjoškolskog obrazovanja, posebno u okviru umjetničkog područja. U dijelu koji se odnosi na kompetencije, ističe se važnost međukulturne suradnje i razumijevanja kao ključnih komponenti komunikacije na stranim jezicima. Također, socijalna i građanska kompetencija naglašava potrebu za odgovornim ponašanjem, pozitivnim i tolerantnim odnosom prema drugima te međuljudskom i međukulturnom suradnjom. Društveno-kulturne i odgojno-obrazovne vrijednosti u NOK-u promoviraju poštivanje različitosti, osposobljavanje učenika za život u multikulturalnom svijetu te potiču toleranciju i razumijevanje različitosti. Pojam interkulturalizma spominje se kao jedno od načela Nacionalnog okvirnog kurikuluma, definirajući ga kao razumijevanje i prihvaćanje kulturalnih razlika kako bi se smanjila neravnopravnost i predrasude prema pripadnicima drugih kultura. Također, naglašava se načelo jednakosti obrazovnih mogućnosti za sve učenike, bez

obzira na različite društvene uvjete. U poglavlju koje se bavi umjetničkim područjem, ističe se važnost spoznavanja drugih kultura kao sredstvo za razvoj različitih aspekata učenikovog razvoja, uključujući intelektualni, emocionalni, društveni i duhovni aspekt. U zaključku, Nacionalni okvirni kurikulum snažno potiče multikulturalne vrijednosti i promovira razumijevanje, poštovanje i prihvaćanje različitosti među učenicima.

6.2. Multikulturalni pristup u Kurikulumu nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije (2019.)

Kurikulum za nastavni predmet Likovna kultura u osnovnim školama i Likovna umjetnost u gimnazijama iz 2019. godine predstavlja značajno ažuriranje u odnosu na prethodni Nastavni plan i program iz 1994. godine. Naime, Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije iz 2019. dokument je koji je zamijenio Nastavni plan i program (1994.). Ovaj je dokument temeljitiji i omogućuje veću slobodu u pristupu nastavnim sadržajima. Umjesto klasičnog kronološkog pristupa, novi je kurikulum tematski i problemski organiziran. Kroz ovaj kurikulum, sadržaji za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda prezentiraju se učenicima i nastavnicima putem definiranih tema. Unutar tih tema, učenici imaju slobodu odabira onih koje ih najviše zanimaju i koje su u skladu s njihovim interesima. Tematska podjela prema razredima obuhvaća sljedeće glavne teme: „Umjetnost i čovjek“ za prvi razred, „Čovjek i prostor“ za drugi razred, „Umjetnost i tumačenje svijeta“ za treći razred te „Umjetnost i moć“ i „Umjetnost i stvaralački proces“ za četvrti razred. Jedna od značajnih novosti u ovom je kurikulumu fleksibilnost u izboru likovnih primjera. Nastavnici imaju slobodu odabrati primjere koji najbolje odgovaraju njihovim nastavnim metodama i stilu podučavanja budući da Kurikulum ne diktira obvezne primjere. Ovo omogućava veću kreativnost i prilagodljivost u nastavi Likovne kulture i Likovne umjetnosti. U poglavlju Svrha i opis predmeta naglašava se važnost promicanja kulture dijaloga, što igra ključnu ulogu u razvoju tolerancije kod učenika. Osim toga, u poglavlju Struktura – domene predmetnog kurikulumu ističe se potreba poticanja učenika na otvorenost prema različitim idejama, stavovima i umjetničkim pristupima. Kurikulum postavlja temelj za aktivno promatranje i raspravljanje o likovnim djelima i umjetničkom stvaralaštvu te potiče otvorenost prema različitim umjetničkim perspektivama. Razumijevanje likovne umjetnosti kao bitnog aspekta ljudske povijesti i kulture, zajedničkog

svim društvima tijekom vremena čini temelj domene „Umjetnost u kontekstu.“ Unutar istog poglavlja, pod domenom „Umjetnost u kontekstu“ ističe se važnost razvoja svijesti o drugim kulturama i njihovim kulturnim doprinosima. Primjerice, u prvoj srednjoškolskoj godini naglašava se utjecaj izvaneuropskih kultura na umjetnost 19. i 20. stoljeća, potičući učenike na raspravu o tom utjecaju. U trećoj godini za gimnazije tema se usredotočuje na „Umjetnost i tumačenje svijeta“ gdje se razmatra oblikovanje građevina različitih religija i kultura. Važnost proučavanja i uspoređivanja arhitekture različitih religija i kultura ističe se unutar poglavlja „Doživljaj i kritički stav“. Također, pod poglavljem „Umjetnost u kontekstu“ za razradu ishoda naglašava se potreba za objašnjavanjem utjecaja kulta i vjere na različite oblike umjetnosti kroz različite kulture, stilove i povijesna razdoblja. Poglavlje „Povezanost s drugim predmetima i međupredmetne teme“ dodatno ističe važnost uklanjanja predrasuda i poticanja želje za boljim razumijevanjem različitih kultura. Kurikulum zaista pruža širok spektar mogućnosti za uključivanje europskog i izvaneuropskog sadržaja u nastavu zahvaljujući tematskoj strukturi koju propisuje te potiče nastavnike na slobodan izbor tema i pristupa. Također, kroz detaljno razrađene ishode i česte reference na multikulturalne pojmove, jasno je da je Kurikulum jasno usmjeren prema implementaciji koncepta multikulturalizma, što je u skladu s razvojnim dokumentom Nacionalnog okvirnog kurikuluma iz 2011. godine (Duvnjak, 2021: 23,24).

6.3. Analiza udžbenika *Likovna umjetnost 1* (Gordana Košćec Bousfield, Jasna Salamon, Mirjana Vučković)

U udžbeniku Gordane Košćec Bousfield, Jasne Salamon i Mirjane Vučković, *Likovna umjetnost 1, udžbenik likovne umjetnosti u prvom razredu srednje škole*, 3. izdanje (2022.), navedeno je 63 primjera izvaneuropske umjetnosti koji potječu iz azijskih zemalja (Južna Koreja, Rusija, Irak, Iran, Izrael, Japan, Palestina), afričkih zemalja (Egipat, Nigerija) te sjevernoameričkih i južnoameričkih zemalja (Brazil, Meksiko, Kanada, Sjedinjene Američke Države). Ako se ovaj udžbenik usporedi s analizom udžbenika Jadranke Damjanov *Likovna umjetnost 1. Uvod: udžbenik za 1. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole* (2014.) prema Duvnjak (2021: 26) gdje je navedeno 9 primjera djela izvaneuropske umjetnosti koja pripadaju azijskoj (Japan, Libanon) i afričkoj umjetnosti (Egipat) vidi se velika brojčana razlika u izvaneuropskim primjerima.

Tablica 1. Prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku *Likovna umjetnost I* (Gordana Košćec Bousfield, Jasna Salamon, Mirjana Vučković)

AZIJA		Broj likovnih primjera
Južna Koreja	<i>-Parada ceremonije malih vjenčanih kumova Konfucijanske škole u Jeonju, 2017., Južna Koreja, fotografija</i>	1
Rusija	<i>-Andrej Rubljov, Tri anđela, 1411., tempera na dasci, 142 x 114 cm</i> <i>-Sovjetski plakat: Pod vodstvom Lenjina naprijed do svjetskog Oktobra!, 1937.</i> <i>-Kazimir Maljevič, Crni krug, 1923., ulje, 106 x 106 cm</i> <i>-Vasilij Kandinski, Improvizacija 33, 1913., ulje, 88 x 100 cm</i>	4
Irak	<i>-Ribolov, detalj asirskog reljefa iz Senaheribove palače, oko 700. pr. Krista, kamen, Mezopotamija</i> <i>-Akadska glinena pločica, otisak pečatnjaka, oko 2200. pr. Krista, visina 3 cm</i> <i>-Gudea, oko 2190. pr. Krista, diorit, visina 44 cm</i>	3
Iran	<i>-Dekorativna stranica knjige s arapskim religijskim tekstom, 17. st.</i>	1
Izrael	<i>-Ari Folman, kadar iz filma Valcer s Bashiro, 2008., Izrael, 90 min</i>	1
Japan	<i>-Shigeo Kubota, Duchampiana: Akt silazi niza stube, 1976. Scala Archives, fotografija © 2008. MoMA, N.Y.</i>	1
Palestina	<i>-Gipsom obložena lubanja i školjka, oko 7000. pr. Krista</i>	1
AFRIKA		
Egipat	<i>-Vrt, detalj zidne slike iz Rekhmireova groba, 18. dinastija, Stari Egipat</i> <i>-Ekhnaton i Nefertiti prinose žrtvu Atonu, 1364. – 1347. pr. Krista, vapnenac, visina 104 cm, Egipat</i> <i>-Fajumski portret</i> <i>-Umjetnička radionica, reljef u grobu Khnumhotepa, 2450. pr. Krista, Sakkara, Egipat</i> <i>-Nikara i njegova obitelj, 2455. – 2350. pr. Krista, obojeni vapnenac, visina 58 cm</i> <i>-Pekarica, oko 2400. pr. Krista, obojeni vapnenac, visina oko 20 cm</i> <i>-Svećenica Imeret – Nebes, oko 1800. pr. Krista, obojeno drvo, visina 153 c</i> <i>-Stela kipara Uservera, detalj, 1991. – 1783. g. pr. Krista</i> <i>-Dvorska dama, detalj, 14. st. pr. Krista, vapnenac</i> <i>-Princeza iz roda Amenofisa IV., 1350. – 1300. pr. Krista, obojeni vapnenac, prirodna veličina</i>	10
Nigerija	<i>Yinka Shonibare, Gospodin i gospođa Andrews bez glava, 1998., tkanina, pas, lutka, klupa i pištolj, duljina 570 cm</i>	1

SJEVERNA I JUŽNA AMERIKA		
Brazil	-Vik Muniz, <i>Marat (Sebastião)</i> , iz ciklusa <i>Slike smeća, detalj</i> , 2008., digitalni otisak, 77 x 60 cm	1
Meksiko	-JR, <i>Kikito / Piknik preko granice, instalacija, Tecate, Meksiko</i> , 2017. FRANCUSKI UMJETNIK -Rafel Lozano, <i>Skeniranje odozdo, instalacija u javnom prostoru</i> , 2005., više gradova, Velika Britanija MEKSIČKO-KANADSKI UMJETNIK	2
Kanada	-Jeff Wall, <i>Čovjek s puškom</i> , 2000., transparentni pozitiv u light – boxu. © mumok – Museum moderner Kunst Stiftung Ludwig Wien (na posudbi od Austrian Ludwig Foundation)	1
Sjedinjene Američke Država	-Josef Albers, <i>Počast kvadratu</i> , 1959., ulje, 120 x 120 cm NJEMAČKO – AMERIČKI UMJETNIK -Lyonel Feininger, <i>Hopfgarten</i> , 1920., ulje, 64 x 82 cm NJEMAČKO – AMERIČKI UMJETNIK -Claes Oldenburg, <i>Pomfrit i kečap</i> , 1963., duljina 267 cm -Nancy Holt, <i>Sunčani tuneli</i> , 1976., promjer cijevi 275 cm, duljina 550 cm, <i>Wendover, Utah, Sjedinjene Američke Države</i> -James Turrell, <i>Prostor koji vidi, instalacija</i> , 1992., Izraelski muzej (Israel Museum), Jeruzalem, Izrael AMERIČKI UMJETNIK – RAD U IZRAELU -Nat Farbman, <i>Bušmanska djeca skaču</i> , 1947., fotografija AMERIČKI FOTOGRAF, FOTOGRAFIJA IZ AFRIKE -Andy Warhol, <i>Autoportret</i> , 1986., fotografija -Paul Himmel, <i>Pogled na Brooklynski most</i> , 1948., fotografija -Paul Himmel, <i>Poljubac</i> , 1952., fotografija -Ansel Adams, <i>Nacionalni park Zion, Utah</i> , 1941., fotografija -Barbara Kruger, <i>Bez naziva</i> , 1995., instalacija -Crystal Moselle, <i>kadar iz filma Čopor</i> , 2015., <i>Sjedinjene Američke Države</i> -Quentin Tarantino, <i>kadar iz filma Reservoir Dogs</i> , 1992., <i>Sjedinjene Američke Države</i> -Tri kadra iz filma <i>Orsona Wellesa Građanin Kane</i> , 1941., <i>Sjedinjene Američke Države</i> , 119 min. -Kadar iz filma <i>2001: Odiseja u svemiru Stanleyja Kubricka</i> , 1969., <i>Sjedinjene Američke Države</i> , 142 min -Kadar iz filma <i>Istrebljivač Ridleyja Scotta</i> , 1982., <i>Sjedinjene Američke Države</i> , 117 min -Kadar iz filma <i>Interstellar Christophera Nolana</i> , 2014., <i>Sjedinjene Američke Države</i> , 169 min -Winsor McCay, <i>Mali Nemo u zemlji snova</i> , 1905. -Andy Warhol, <i>Dick Tracy, akril na platnu</i> , 1960. -Roy Lichtenstein, <i>Poljubac V.</i> , 1964., serigrafija, 104 x 107 cm, privatna zbirka i Roy Lichtenstein, <i>Poljubac V., detalj</i> , 1964. -Tim Burton, <i>dva kadra iz animiranog filma Moje najdraže čudovište</i> , 2012., <i>Sjedinjene Američke Države</i> , 87 min -Marcel Duchamp, <i>Akt silazi niza stube br. 2</i> , 1912., ulje na platnu, 147 x 90 cm	36

	<p>-Eliot Elisofon, <i>Duchamp silazi niza stube</i>, »Life Magazine«, 1952. -Douglas Davis, <i>Austrijske trake</i>, 1974., <i>ozvučeni video u boji</i>, 15 min -Bill Viola, <i>Zavjesa</i>, 1995., <i>video i zvučna instalacija</i>. ©Bill Viola, <i>fotografija Roman Mensing</i> -Duane Hanson, <i>Turisti</i>, 1970., <i>poliester, pleksiglas, uljena boja</i>, <i>visina 152 cm (muškarac), 160 cm (žena)</i>, <i>Scottish National Gallery of Modern Art</i> -James McNeill Whistler, <i>Aranžman u crnom i sivom br. 1</i>, 1871., <i>ulje</i>, 144 x 163 cm -Marina Abramović, <i>Umjetnica je prisutna</i>, <i>performans</i>, 2010., <i>MoMA, New York, Sjedinjene Američke Države</i> SRPSKA UMJETNICA – RAD U SAD-U -Guerrilla Girls, <i>Plakat</i>, 1989., <i>otisak na papiru</i>, 28 x 71 cm -Dmote / Shannon Peel, <i>Grafit Dmote</i>, 2014., <i>New York, Sjedinjene Američke Države</i> -Navajo indijanci <i>u obredu izrađuju slike</i> -Nam June Paik, <i>Robot Andy Warhol</i>, 1994., <i>visina 300 cm</i> -Vito Acconci, <i>Hvatanje slijepaca</i>, 1970. -Man Ray, <i>Obnovljena Venera</i>, 1936., <i>gips</i>, <i>visina 71 cm</i> -Prvakinja <i>bodybuildinga Lisa Lyon</i>, 1989.</p>	
Ukupno		63

6.4. Analiza udžbenika *Likovna umjetnost 2* (Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović)

U udžbeniku Jasne Salamon, Mirjane Vučković i Vesne Mišljenović *Likovna umjetnost 2, udžbenik likovne umjetnosti u drugom razredu srednje škole*, 3. izdanje (2022.), navedeno je 50 primjera izvaneuropske umjetnosti koji potječu iz azijskih zemalja (Japan, Turska, Palestina, Irak, Kina, Tajvan, Singapur, Ujedinjeni Arapski Emirati, Indonezija), afričkih zemalja (Nigerija, Alžir, Egipat), sjevernoameričkih i južnoameričkih zemalja (Sjedinjene Američke Države, Kanada, Brazil, Meksiko) te zemalja Australije i Oceanije (Australija). Ako se ovaj udžbenik uspoređi s analizom udžbenika za 2. razred gimnazije, strukovne i umjetničke škole (2015.) prema Duvnjak (2021: 27) gdje je navedeno 49 primjera djela izvaneuropske umjetnosti koja pripadaju azijskoj (Sirija, Irak, Iran, Indija), afričkoj (Kongo, Tunis, Egipat), sjevernoameričkoj i južnoameričkoj (Meksiko) te australskoj i oceanijskoj umjetnosti (Australija, Vanuatu, Nova Irska, Papua Nova Gvineja), brojčana razlika izvaneuropskih primjera je minimalna.

Tablica 2. Prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku *Likovna umjetnost 2* (Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović)

AZIJA		Broj likovnih primjera
Japan	<p><i>-Kazuhiro Kojima, Kazuko Akamatsu, osnovna škola Uto, bazen, struktura, razred i hodnik, Kumamoto, Japan, 2013.</i></p> <p><i>-Carski ljetnikovac Katsura pokraj Kjota (Kyoto), zen ambijent u eksterijeru i veranda, Japan, 1620. – 1650.; Tlocrt ljetnikovca Katsura s funkcijama: 1. vrata; 2. ulaz; 3. predvorje; 4. veranda; 5. kuhinja; 6. – 7. predvorja; 8. blagovaonica; 9. soba kopalja; 10. soba; 11. čuvar; 12. ognjište; 13. kupaonica; 14. – 15. uredi; 16. garderoba; 17. carska spavaonica; 18. soba za presvlačenje; 19. zahod; 20. terasa za gledanje Mjeseca; 21. paviljon za čaj; 22. tatami terasa s prostirkama; Carski ljetnikovac Katsura pokraj Kjota (Kyoto), aksonometrijski prikaz, 60 x 70 m, Japan, 1620. – 1650.</i></p> <p><i>-Kengo Kuma, nacionalni stadion u izgradnji, Tokio, Japan</i></p> <p><i>-Kenzo Tange, Nacionalna dvorana Yoyogi, Tokio, 1964.; Grafička shema prijenosa tereta na prikazu manje dvorane Kenzo Tange</i></p>	4
Turska	<p><i>-Rekonstrukcija oslika na zidu kuće iz Çatal Höyük; Çatal Höyük, tlocrt naselja s funkcijama, 9. – 7. tisućljeće pr. Krista.; Çatal Höyük, rekonstrukcija i arheološki ostaci kuće, 9. – 7. tisućljeće pr. Krista</i></p> <p><i>-Buleterij u Prieni, rekonstrukcija i pogled na ostatke, Turska, 4. st. pr. Krista</i></p> <p><i>-Antemije iz Trala, Izidor iz Mileta, Sveta Mudrost (Aja Sofija), pogled i presjek, Istanbul (tada Konstantinopol), Turska (tada Bizantsko Carstvo), 6. st.; Antemije iz Trala, Izidor iz Mileta, Sveta Mudrost (Aja Sofija), tlocrt sa strukturom prostora i unutrašnjost, Istanbul (tada Konstantinopol), Turska (tada Bizantsko Carstvo) 6. st.; Pogled u kupolu Svete Mudrosti (lijevo)</i></p> <p><i>-Sinan, Sulejmanija, pročelje, Istanbul, 1550.; Sinan, Sulejmanija, presjek i tlocrt s funkcijama: 1. kibla – smjer prema Meki; 2. mihrab – molitvena niša; 3. zimska mošeja; 4. vanjska, ljetna mošeja; 5. minaret; 6. ulaz; 7. fontana; 8. turbe/mauzolej; Pogled u kupolu Sulejmanije (desno)</i></p>	4
Palestina	<p><i>-Jerihon, Palestina, 10. – 7. tisućljeće pr. Krista</i></p> <p><i>-Banky, grafit na izraelskom zidu u Palestini, 2002.</i></p>	2
Irak	<p><i>-Tlocrt grada Ura s funkcijama: 1. luke; 2. sakralni i upravni centar; 3. zigrat; 4. vladarska palača; 5. stambeni dio; 6. prometnice; 7. kuća; Detalj rekonstrukcije kuća u Uru; presjek i tlocrt tipične kuće u Uru u 3. tisućljeću pr. Krista</i></p> <p><i>-Tlocrt Babilona, jezgra iz 2. tisućljeća pr. Krista, ostalo iz 7. st. pr. Krista</i></p> <p><i>-Rekonstrukcija Ištarinih dveri prema stanju iz 600. pr. Krista</i></p> <p><i>-Zigrat u Uru, pogled iz zraka na rekonstrukciju danas, oko 2100. pr. Krista, Irak</i></p>	4
Kina	<i>-Stambeni neboderi u Hong Kongu</i>	

	<i>-Zabranjeni grad, monolitna reljefna rampa od 200 tona; Zabranjeni grad, cjelina iz zraka i dvorište sa Zlatnom rijekom, 1420., Peking (Beijing), Kina; Zabranjeni grad, kula na ogradi, Peking (Beijing), Kina, 1420.; Zabranjeni grad, ulazno dvorište, Peking (Beijing), Kina, 1420.</i>	2
Tajvan	<i>-Vincent Callebaut, Agora Garden, Taipei, Tajvan, 2018.</i>	1
Singapur	<i>-CPG Consultants, Umjetnička škola Nanyang, tlocrt i pogled, Singapur, 2006.</i>	1
Ujedinjeni Arapski Emirati	<i>-David Fisher, Rotirajući neboder, Dubai, Ujedinjeni Arapski Emirati, 2008.</i>	1
Indonezija	<i>-Borobudur, pogled iz zraka, Java, 750. – 850.</i>	1
AFRIKA		
Nigerija	<i>-Pustinjska škola u Nigeriji</i>	1
Alžir	<i>-Tlocrt središta Timgada s funkcijama: Slavoluk Severa u Timgadu, 2. st.</i>	1
Egipat	<i>-Tlocrt Tebe iz 2. tisućljeća pr. Krista s označenim funkcijama -Shematski prikaz kuće s vrtom i tlocrt radničkog naselja u Amarni (Tel el-Amarna) iz 1353. pr. Krista -Hram kraljice Hatšepsut, Deir el-Bahari, Egipat, 1478. – 1458. Pr. Krista; Hram kraljice Hatšepsut, tlocrt s funkcijama Deir el-Bahari, Egipat, 1478. – 1458. Legenda: 1. rampa; 2. terasa; 3. Hipostilna dvorana; 4. dvorište s kolonadama; 5. svetište sa slikama; 5a. svetište s pogrebnom lađom -Amonov hram u Luxoru, pogled iz zraka i tlocrt, Teba, Egipat, 1460. -1354. pr. Krista; funkcije: 1. ulaz; 2. pilon; 3. dvorište 4. dvorana; 5. hipostilna dvorana; 6. svetište; 7. sobe za svećenike -Hram Ramzesa II., Abu Simbel, Egipat, 13. st. pr. Krista</i>	5
SJEVERNA I JUŽNA AMERIKA		
Sjedinjene Američke Države	<i>-Frank Lloyd Wright, Kuća Robie, tlocrt prvog kata s funkcijama i pročelje, Chicago, Illinois, Sjedinjene Američke Države, 1910. -Ludwig Mies van der Rohe, Kuća Farnsworth, pogledi i tlocrt, Springfield, Illinois, Sjedinjene Američke Države, 1950. -Peter Eisenman, Kuća VI, sheme nastanka strukture Kuće VI, pročelje i interijer, Cornwall, Connecticut, Sjedinjene Američke Države, 1975. -Frank Lloyd Wright, Kuća na slapovima / Kuća Kaufmann, pogled, tlocrt s funkcijama i unutrašnjost, Pennsylvania, Sjedinjene Američke Države, 1936. -Michael Reynolds, Zemljani brod, Taos, New Mexico, Sjedinjene Američke Države, 1990. -Suvremeno stambeno naselje u Arizoni, Sjedinjene Američke Države -Središte Manhattana s Central Parkom, New York, Sjedinjene Američke Države -Rob Ley / Urban Architecture, dinamička fasada bolnice Eskenazi,</i>	18

	<p><i>Indianapolis, Sjedinjene Američke Države, 2014.</i> <i>-Charles Moore, Piazza d' Italia, dva pogleda i tlocrt, New Orleans, Illinois, Sjedinjene Američke Države, 1978.</i> <i>-Richard Serra, Nakrivljeni luk, New York, 1981.</i> <i>-Alexander Calder, La Grande Vitesse, Grand Rapids, 1969.</i> <i>-Pablo Picasso, Picasso Chicago, Chicago, 1967.</i> <i>-Claes Oldenburg, Kupidov luk, San Francisco, Sjedinjene Američke Države, 2002.</i> <i>-Jeff Koons, Balerina na napuhavanje, New York, Sjedinjene Američke Države, svibanj – lipanj 2017.</i> <i>-Shepard Fairey, Obey Giant (Poslušaj diva), Charleston, Sjedinjene Američke Države, 1995.</i> <i>-Frank Lloyd Wright, istraživači toranj tvornice Johnson Wax, konzolna konstrukcija, pogled i presjek, Racine, Sjedinjene Američke Države, 1939.</i> <i>-Eero Saarinen, Aerodrom J. F. Kennedya TWA, pogled iz zraka, ljskasta konstrukcija, New York, 1962.</i> <i>-Frank Lloyd Wright, Muzej Solomona R. Guggenheima, pogled i tlocrt, New York, Sjedinjene Američke Države, 1959.; Frank Lloyd Wright, Muzej Solomona R. Guggenheima, pogled u atrij, lijevo kružno krilo dograđeno 1992. i pogled u kupolu, New York, Sjedinjene Američke Države, 1959.</i></p>	
Kanada	<i>Moshe Safdie, Habitat 67, stambeni kompleks za EXPO 1967., Montreal, Kanada</i>	1
Brazil	<p><i>- Lúcio Costa i Oscar Niemeyer, Brasília, satelitska snimka, Brazil, 1960.</i> <i>-Bruno de Franco, Suite Vollard, Curitiba, Brazil, 2001.</i></p>	2
Meksiko	<i>-El Castillo, hram Maja – Tolteca, Chichén Itzá, 9. – 11. st.</i>	1
AUSTRALIJA I OCEANIJA		
Australija	<i>-Jørn Utzon, Opera u Sidneyu, pogledi i tlocrt, Sidney, Australija, 1973.</i>	1
Ukupno		50

6.5. Analiza udžbenika *Likovna umjetnost 3* (Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović)

U udžbeniku Jasne Salamon, Mirjane Vučković i Vesne Mišljenović, *Likovna umjetnost 3, udžbenik likovne umjetnosti u trećem razredu srednje škole*, 2. izdanje (2022.), naveden je 51 primjer izvaneuropske umjetnosti koji potječu iz azijskih zemalja (Indija, Kina, Jordan, Turska, Kambodža, Japan, Sirija, Rusija, Irak), afričkih zemalja (Egipat, Gabon, Nigerija, Etiopija) te sjevernoameričkih i južnoameričkih zemalja (Sjedinjene Američke Države, Kanada, Brazil,

Gvatemala) te zemalja Australije i Oceanije (Papua Nova Gvineja). Ako se ovaj udžbenik usporedi s analizom udžbenika Jadranke Damjanov *Likovna umjetnost 3. Povijesni pregled: udžbenik za 3. razred gimnazije, strukovne i umjetničke škole* (2015.) prema Duvnjak (2021: 29) gdje je navedeno 13 primjera djela izvaneuropske umjetnosti koji pripadaju azijskoj (Indija, Kina, Tibet, Japan) te australskoj i oceanijskoj umjetnosti (Indonezija) vidi se velika brojčana razlika u izvaneuropskim primjerima.

Tablica 3. Prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku *Likovna umjetnost 3* (Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović)

AZIJA		Broj likovnih primjera
Indija	-Ustad Ahmad Lahauri, Taj Mahal, pogled na cjelinu i detalj, Agra, Indija, 1632. – 1653. -Ram Vanji Sutar, Statua jedinstva / Sardar Vallabhbhai Patel, bronca, visina strukture 240 m, visina kipa 182 m, 2018. -Dvorska scena s Budom, detalj freske u hramu 1 pećinskih hramova u Ajanti, Indija, 865. -Apsara Devata (Sveta plesačica), kamen, visina 88 cm, 11 st. -Konark / Hram Sunca (Surya), Indija, 13. st. -Fariborz SAhba, Hram Lotos, Delhi, Indija, 1986. -Dokumentaristička fotografija iz New Delhija, Indija, 2006.	7
Kina	-Ai WeiWei, Uništavanje urne iz dinastije Han, 1995. -Ai WeiWei, Coca-Cola vaza, oslikana neolitička posuda, 2011. -Nebeski hram, dio hramova Zabranjenog grada, Peking (Bejing), Kina, 15. st. -Detalj strehe pagode hrama Fogong, dinastija Liao, najstarija posve drvena pagoda u Kini, 1056.	4
Jordan	-Pročelje špiljskog hrama Ad Deir, Jordan, 4. st.	1
Turska	-Pogled u crkvu u Tokali, Muzej na otvorenom u Göreme, Kapadokija, Turska, 10. st.	1
Kambodža	-Angkor Wat, dio hramskog kompleksa, Kambodža, 1113. – 1150.	1
Japan	-Glavna vrata / torri šintoističkog hrama, drvo, 22 m, obala Hirošime, Japan, 19. st. -Tadao Ando, Crkva svjetlosti, pročelje, armiranobetonska ljuska, Osaka, Japan, 1989.; Tadao Ando, Crkva svjetlosti, pogled u brod, armiranobetonska ljuska, Osaka, Japan, 1989.	2
Sirija	-Velika mošeja u Damasku, tlocrt s rimskim dijelovima označenima crnom te islamskim označenim modrom bojom i pogled iz zraka, Sirija, 8. – 9. st.; Velika mošeja u Damasku, pogled u unutrašnjost, Sirija, 8. – 9. st. -Uzašašće Kristovo, Rabulino evanđelje, Sirija, tempera na pergamentu, 34 x 27 cm, 586.	2

Rusija	-Vasilij Kandinski, <i>Kompozicija o temi posljednjeg suda, studija, ulje i tuš, 47 x 52 cm</i> -Vasilij Kandinski, <i>Neki krugovi, ulje na platnu, 140 x 141 cm, 1926.</i>	2
Irak	- <i>Otisak sa sumeranskog pečatnjaka, glina, 3. tisućljeće pr. Krista</i>	1
AFRIKA		
Nepoznato	- <i>Afrička plemenska maska</i>	1
Egipat	- <i>Bog Tot, reljef u hramu Ramzesa II., Abid (Abydos), Egipat, 1500. pr. Krista</i> - <i>Pogrebni kompleks kralja Djosera u Sakkari (Saqqara) i presjek piramide, Egipat, 27. st. pr. Krista</i> - <i>Kanopa iz Tutankhamova groba, zlato, 14. st. pr. Krista</i> - <i>Sennedjem, Balzamiranje u grobnici Setija I., Dolina Kraljeva, Luksor (Luxor), Egipat, 13. st. pr. Krista</i> - <i>Pogled na piramide u Gizi, Egipat, 26. st. pr. Krista</i> - <i>Grafički prikaz proporcija Keopsove piramide; Presjek Keopsove piramide s označenim funkcijama: 1) ulaz; 2) silazni hodnik; 3) hodnik uspona; 4) galerija; 5) pomoćni prolaz; 6) podzemna soba; 7) kraljičina soba; 8) pretkomora; 9) kraljeva soba; 10) rasteretni prostor; 11) kanal</i> - <i>Portret žene, enkaustika, visina 42 cm, 2. st.</i>	7
Gabon	- <i>Relikvijar plemena Kota, drvo i bronca, Gabon, Afrika, 19. st.</i>	1
Nigerija	- <i>Yinka Shonibare, američka knjižnica, instalacija, iverica i uvez tekstilom, 2008.</i> BRITANSKO – NIGERIJSKI UMJETNIK	1
Etiopija	- <i>Crkva sv. Jurja u Lalibeli, Etiopija, 12. – 13. st.</i>	1
SJEVERNA I JUŽNA AMERIKA		
Sjedinjene Američke Države	- <i>Jeff Koons, Pas od balona, nehrđajući čelik u transparentna boja, visina 307 cm, 1994. – 2000.</i> - <i>Totem i kulturna kuća u Totem Bight State Historical Parku, Ketchikan, Aljaska</i> - <i>Andy Warhol, Mao, sitotisak, 1973.</i> - <i>Shephard Fairey, plakat za predsjedničku kampanju Baracka Obame, 2008.</i> - <i>Jeff Koons, Tulipani, nehrđajući čelik transparentna boja, 1995. – 2004.</i> - <i>Joseph Kosuth, Jedna i tri stolice, instalacija, 1965.</i> - <i>NASA i Sveučilište u Arizoni, Uran i Neptun snimljeni svemirskim teleskopom Hubble</i> - <i>Leo Villareal, Potpis nevidljivog, instalacija, LED zasloni, računalo i programska podrška, 145 x 248 cm, 2017.</i> - <i>Michael Heizer, Levitirajuća masa, bijeli diorit, visina 7 m, 2012.</i> - <i>Marcel Duchamp, Sušilo za boce, 1913.</i> - <i>Bruce Nauman, Istinski umjetnik..., neon i staklo, promjer 150 cm, 1967.</i> - <i>Andres Serrano, Immersions (Moses), fotografija, otisak i</i>	16

	<p>pleksiglas, 152 x 102 cm, 2005.</p> <p>-Roy Lichtenstein, <i>Stogovi 4 iz serije Stogovi</i>, litografija, 34 x 60 cm, 1969.</p> <p>-Jasper Johns, <i>Tri zastave</i>, enkaustika, 78 x 116 cm, 1958.</p> <p>-Andy Warhol, <i>Ingrid Bergman 313 Herself</i>, sitotisak, 1983.</p> <p>-James Turrel, <i>Roden krater, Arizona, SAD, od 1960-ih do danas</i></p>	
Kanada	-Marcus Bowcott, <i>Transamerički totem, Vancouver, Kanada, 2015.</i>	1
Brazil	-Vik Muniz, <i>Metachrome (U počast kvadratu prema Josephu Albersu)</i> , fotografija, 102 cm, 2016.	1
Gvatemala	-Topografski zemljovid drevnog grada Maja u sjevernoj Gvatemali, nastalo skeniranjem džungle tehnologijom LiDAR	1
AUSTRALIJA I OCEANIJA		
Papua Nova Gvineja	- <i>Kulna ili muška kuća, Papua Nova Gvineja; Unutrašnjost kulne tradicijske kuće s obrednim panoima</i>	1
UKUPNO		51

6.6. Analiza udžbenika *Likovna umjetnost 4* (Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović)

U udžbeniku Jasne Salamon, Mirjane Vučković i Vesne Mišljenović, *Likovna umjetnost 4, udžbenik likovne umjetnosti u četvrtom razredu srednje škole* (2021.) navedeno je 55 primjera izvaneuropske umjetnosti koji potječu iz azijskih zemalja (Irak, Rusija, Bjelorusija, Vijetnam, Japan, Iran), afričkih zemalja (Egipat, Gana) te sjevernoameričkih i južnoameričkih zemalja (Sjedinjene Američke Države, Kanada, Meksiko, Čile, Venezuela, Kuba) te zemalja Australije i Oceanije (Australija). Ako se ovaj udžbenik usporedi s analizom udžbenika Jadranke Damjanov *Likovna umjetnost 3. Povijesni pregled: udžbenik za 3. razred gimnazije, strukovne i umjetničke škole* (2015.) prema Duvnjak (2021: 29) gdje je navedeno 13 primjera djela izvaneuropske umjetnosti koji pripadaju azijskoj (Indija, Kina, Tibet, Japan) te australskoj i oceanijskoj umjetnosti (Indonezija), vidi se velika brojčana razlika u izvaneuropskim primjerima.

Tablica 4. Prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku *Likovna umjetnost 4* (Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović)

AZIJA		Broj likovnih primjera
Irak	- <i>Dvorska svečanost, detalj sa sumerske kraljevske ploče iz Ura, inkrustacija, 2600. – 2400. pr. Krista</i>	1

Rusija	-El Lissitzky, <i>Razbij bijele crvenim klinom</i> , plakat, 1919. -Aleksandar Rodočenko, <i>Radnički klub</i> , 1925. -Lev Vladimirović Rudnjev, <i>Glavna zgrada Moskovskog državnog univerziteta Lomonosov</i> , Moskva, Rusija, 1948. – 1953. -Aleksandar Rodočenko, <i>Parada na Crvenom trgu</i> , 1931.	4
Bjelorusija	-Antonie Peusner, <i>Svijet</i> , metal, visina 45 cm, 1957.	1
Vijetnam	-Nick Ut, <i>Zabava pripadnika civile zaštite</i> , Saigon, fotografija, 1969.	1
Japan	-Takahiro Iwasaki, <i>Zemaljsko oko (Victoria Peak)</i> , platnena vrpca za kućanstvo, 2012. -Fotografija ambijenta iz Muzeja digitalne umjetnosti / Digital Art Museum: teamLab Borderless, Tokio, Japan, 2018.	2
Iran	-Sag Ardabil, 1050 x 535 cm, 1540.	1
AFRIKA		
Egipat	-Paleta za šminku kralja Narmera, detalj, kamen škriljevac, 3150. – 3125. pr. Krista -Statua Imhotepa, bronca, visina 14 cm, 8. – 7. stoljeće prije Krista	2
Gana	-El Anatsui, <i>Tri kuta</i> , instalacija za izložbu 57. Carnegie International; desno skulptura Carnegie Richarda Serre iz 1985., Pittsburgh, Sjedinjenje Američke Države, 2018.	1
SJEVERNA I JUŽNA AMERIKA		
Meksiko	-Luis Estrada, <i>kadar iz filma Herodov zakon</i> , 1999. -Makromural <i>Las Palmitas</i> , <i>Palme u Koloniji Pachuca de Soto</i> , Meksiko, 2015.	2
Čile	-Alfredo Jaar, <i>Kultura = Kapital</i> , neonske cijevi, 2011.	1
Kanada	-Daniel Libeskind, <i>Kraljevski muzej Ontario</i> , Toronto, Kanada, 2007.	1
Venezuela	-Jesus Rafael Soto, <i>instalacija</i> , različiti materijali, 350 x 350 x 350, 1990.	1
Kuba	-Ana Mendieta, <i>Alma</i> , <i>Silueta u vatri</i> , <i>kadar iz video rada</i> , 1975.	1
Sjedinjene Američke Države	-James Montgomery, <i>Flagg</i> , <i>Ujak Sam</i> , plakat, 1943. -Howard Miller, <i>Mi to možemo!</i> , plakat, 1943. -Barbara Kruger, <i>Bez naziva (Just be yourself)</i> , poster, 2000. -Plakat anonimnog autora iz <i>Sjedinjenih Američkih Država</i> , 2014. -Andreas Serrano, <i>Krist u urinu u izložbenom prostoru</i> , fotografija, 101 x 76 cm, 1987. -Bill Viola, <i>isječak iz videoigre Noćno putovanje</i> , 2008. -Robert Rauschenberg, <i>Japanska jabuka</i> , kombinirana tehnika, 127 x 168 cm, 1964. -Jenny Holzer, <i>svjetlosna projekcija u Rockefeller Centru</i> , New York, Sjedinjene Američke Države, 2019. -Milton Glaser, <i>Bob Dylan</i> , litografija, 1966. -James Rosenquist, <i>Volim te sa svojim Fordom</i> , ulje na platnu,	36

	<p>210 x 238 cm, 1961.</p> <p>-Posjetitelj na sajmu u Miami Beachu snima djelo Maurizia Cattelana, <i>Sjedinjene Američke Države</i>, 2019.</p> <p>TALIJANSKI UMJETNIK</p> <p>-Sabine Horning, <i>La Guardia Vistas</i>, (narudžba LaGuardia Gateway Partners u suradnji s Public Art Fund for LaGuardia Airport's Terminal B), lateks, tinta i vinil na staklu, 1284 x 8177 cm, New York, <i>Sjedinjene Američke Države</i>, 2020.</p> <p>NJEMAČKA UMJETNICA</p> <p>-Elzie Crisler Segar, <i>strip Popaj</i>, 1929., reklama za špinat, 1935.</p> <p>-Reklama za viski tvrtke Seagram V.O., detalj, 20. stoljeće</p> <p>-James Rosenquist, <i>Boca želja uskog grla (serija)</i>, akvatinta na satenu i valovitoj ljepenci, 60 x 41 cm, 1981.</p> <p>-Keith Haring, <i>CityKids / Gradski klinici govore o slobodi</i>, transparent, 275 x 910 cm, New York, <i>Sjedinjene Američke Države</i>, 1986.</p> <p>-Margaret Bourke – White, <i>Najviši životni standard na svijetu</i>, fotografija, 1937.</p> <p>-Andy Warhol, <i>Rasni nemiri u Birminghamu</i>, fotografija, 1964.</p> <p>-Rasni nemiri u Atlanti, <i>Sjedinjene Američke Države</i>, fotografija, 2020.</p> <p>-Jeff Widener, <i>Tank Man / Čovjek tenk</i>, fotografija, 1989.</p> <p>-Recycled propaganda, mural u Las Vegasu, <i>Sjedinjene Američke Države</i>, 2019.</p> <p>-Andy Warhol, <i>crno – bijela nesreća</i>, 17 puta, grafika u galerijskom prostoru, prva izrada 1963.</p> <p>-Nam June Paik, <i>Electronic Superhighway : Continental U.S, Alaska, Hawaii</i>, 51 – kanalna video – instalacija, prilagođena elektronika, neonska rasvjeta, čelik i drvo; boja, zvuk, 1995.</p> <p>-Robert Longo, <i>Mrtva zvijezda</i>, skulpturalna instalacija, promjer 650 cm, 2018.</p> <p>-Robert Longo, <i>Bez naziva (splav na moru)</i>, crtež ugljenom, duljina 23 metra, 2016.</p> <p>-Andy Warhol, <i>200 dolara za jedan dolar</i>, detalj, sitotisak, 1962.</p> <p>-Banksy, <i>Show me the Monet</i>, ulje na platnu, 143 x 143, 2005.</p> <p>-Svečano otkrivanje <i>Chicago Picassa</i>, Chicago, <i>Sjedinjene Američke Države</i>, 1967.</p> <p>-Računalna inverzija slike <i>Sol Lewitta</i>, distorzirane kocke x2, linorez, 88 x 107 cm, 2001.</p> <p>-Kathleen Gilje, <i>Sveti Pisoar</i>, kombinirana tehnika, 2017.</p> <p>-Man Ray / Emmanuel Radnitzky, <i>Crno i bijelo</i>, fotografija, 1926.</p> <p>-Cy Twombly (Edwin Parker), <i>Bez naziva (Bacchus)</i>, akril na platnu, 325 x 494 cm, 2005.</p> <p>-Jean Michel Basquiat, <i>Bez naziva</i>, akril, sprej i ulje na platnu, 183 x 173 cm, 1982.</p> <p>--Brian Donnelly / Kaws, <i>Odmor</i>, luka Victoria, Hong Kong, težina 40 tona, duljina 36 m, 2019.</p> <p>-Ludwig Mies van der Rohe, <i>Zgrada Seagram</i>, New York, <i>Sjedinjene Američke Države</i>, 1958.</p> <p>-Rem Koolhaas, <i>Središnja javna knjižnica</i>, Seattle, <i>Sjedinjene Američke Države</i>, 2004. NIZOZEMSKI ARHITEKT</p>	
--	---	--

AUSTRALIJA I OCEANIJA		
Australija	<i>-Internetska poruka o opasnosti od zlouporabe djece pri usvajanju u Australiji</i>	1
UKUPNO		55

7. Multikulturalnost grada Osijeka

7.1. Kulture u Osijeku

Grad Osijek nosi bogato naslijeđe raznolikosti kultura koje se proteže kroz povijest. Kao središte Slavonije, Osijek ima dugu tradiciju multikulturalnosti, oblikovanu prisustvom različitih etničkih skupina koje su utemeljene tijekom stoljeća. Osijek je dom različitim kulturama i zajednicama, od kojih svaka doprinosi bogatstvu kulturne raznolikosti grada. Prema dostupnim informacijama, u Osijeku su se nastanile čak 22 kulturne zajednice, a prema popisu stanovništva iz 2021. godine uz Hrvate, najbrojniji su Srbi (4188), Mađari (759) i Albanci (353). Ove zajednice često organiziraju različite kulturne manifestacije koje obogaćuju društveni život grada. Uz tradicionalne manifestacije, Osijek također pruža prostor za suvremene kulturne izričaje, čime se stvara dinamična kulturna scena koja odražava široku paletu interesa i identiteta zajednica unutar grada.

Tablica 5. Prikaz stanovništva prema narodnosti – Grad Osijek, Popis stanovništva 2021.

Hrvati	88 391	91, 77 %
Albanci	353	0, 37 %
Austrijanci	16	0, 02 %
Bošnjaci	155	0, 16 %
Bugari	7	0, 01 %
Crnogorci	102	0, 11 %
Česi	39	0, 04 %
Mađari	759	0, 79 %
Makedonci	139	0, 14 %
Nijemci	221	0, 23 %
Poljaci	12	0, 01 %
Romi	77	0, 08 %
Rumunji	16	0, 02 %
Rusi	9	0, 01 %
Rusini	37	0, 04 %

Slovaci	207	0, 21 %
Slovinci	69	0, 07 %
Srbi	4 188	4, 35 %
Talijani	20	0, 02 %
Turci	4	0, 00 %
Ukrajinci	50	0, 05 %
Vlasi	1	0, 00 %
Židovi	21	0, 02 %

7.2. Osijek kroz povijest

Osijek, jedan od najvažnijih gradova u istočnom dijelu Hrvatske, kroz povijest je prošao kroz različite faze i promjene, od antičkih vremena do suvremenog doba. Njegova povijest ogleda se kroz različite vladarske periode poput Rimskog Carstva, Osmanskog Carstva, Austro-Ugarske Monarhije, Države SHS (Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca), Jugoslavije te samostalne Republike Hrvatske.

7.2.3. Osijek u doba Osmanlija

Osijek je bio pod vlašću Osmanskog Carstva od 1526. do 1687. godine, što je ukupno trajalo 161 godinu, jedan mjesec i devet dana. Tijekom tog razdoblja, grad je bio podijeljen na tri različite gradske cjeline – kaštel, varoš i podgrađe koje su činile jednu povezanu urbanističku cjelinu.

Kaštel, smješten na užem gradskom području između današnje Franjevačke ulice i Fakultetske ulice te iza franjevačke crkve, bio je jezgra turskog Osijeka. Ovdje se nalazila važna građevina, Sulejman-hanova džamija, koja je zajedno s kaštelom činila je srce turskog Osijeka.

Varoš, teritorijalno odgovarajuća današnjoj Tvrđi, bila je opasana zidovima, bastionima i opkopima. Imala je dvije ulazne kapije – Vukovarsku na istočnoj strani i Valpovačku na zapadnoj strani. U varoši su se nalazile važne građevine poput Kasim-pašine medrese (vjerska škola u koju se stupa nakon završena mekteba) i mektebe (muslimanska osnovna vjerska škola), begov-saraja (dvor), sudnice, mesdžida (bogomolja bez minareta), sebilja (fontana za napajanje), sahat-kule (toranj sa satom) koja se nalazila na današnjem Trgu Jurja Križanca i Kasim-pašinog turbeta

(mauzolej). Prema putopiscima, u varoši je bilo oko 400 kuća, a podijeljena je na sedam mahala (gradske četvrt).

Južno od varoši protezalo se polukružno podgrađe, ojačano palisadama i opkopima. Podgrađe, koje se nalazilo između današnje Tvrđe, ceste za Baranju, Ulice Kralja Zvonimira, dijela Parka Kralja Petra Krešimira IV. i Perivoja Kralja Tomislava, bilo je trgovačko i poslovno središte turskog Osijeka. Sadržavalo je šest trgovačkih hanova (prenočište), karavan-saraj (cestovno svratište za smještaj karavana) te stotine trgovina i trgovačkih radnji. Drvene i blatne kuće činile su oko dvije tisuće objekata u ovom dijelu grada. Podgrađe je također kao i varoš imalo ulazne kapije, na zapadnoj strani nalazila se Valpovačka kapija, na jugozapadnom dijelu varoši nalazila se Panadjurska kapija dok se na istočnoj strani nalazila Čaršijska kapija koja je spajala podgrađe i varoš. Pored zapadnog zida varoši, pristup iz podgrađa do Sulejmanovog mosta omogućen je preko prilazne kule i čardak-kule (stražarnica). Među značajnim građevinama na području podgrađa nalazio se pokriveni hamam (kupalište), Kasim-pašina česma i Mustafa-pašina medresa i mekteb. Na lijevoj strani, od Panadjurske kapije, gdje se danas smjestio Zavod za javno zdravstvo Osječko-baranjske županije, nalazila se grobnica Mustafa-paše, okružena grobljem. Na području turskog Osijeka postojalo je pet džamija, od kojih su tri postojale od šezdesetih godina 16. stoljeća, dok su dvije kasnije izgrađene. Najstarija među njima bila je džamija Sulejman-hana, smještena uz kaštel na mjestu današnje franjevačke crkve Sv. Križa. U varoši su se nalazile dvije džamije – Kasim-pašina džamija, smještena na prostoru današnjeg Trga Jurja Križanca te druga, vrlo malena, na početku Ulice Franje Kuhača. U podgrađu su se također nalazile dvije džamije, Mustafa-pašina džamija i džamija o kojoj nema dostupnih podataka. Izvan podgrađa, južno i zapadno od Panadjurske kapije, protezalo se osječko vašarište (sajam) na prostoru današnjeg Parka Kralja Petra Krešimira IV., ulice Otokara Keršovanija, Zagrebačke ulice i Ulice Franje Krežme, sve do Vukovarske ulice. Negdje je na tom području stajala drvena alargo-palanka (utvrđenje za zaštitu putnika), a zapadno od vašarišta nalazilo se Bajram-babino turbe, dok se na istočnoj strani, od podgrađa prema današnjem mjestu Vijenca Ivana Meštrovića, nalazilo još jedno groblje te Husrev-babino turbe. Nakon oslobođenja od Turaka krajem 17. i početkom 18. stoljeća Osijek mijenja svoj izgled, nestaju kaštel i podgrađe, a formiraju se Gornji i Donji grad, a Austrougarske vlasti utvrđuju novu Tvrđu (Mažuran, 1960: 118 - 119.).

7.2.4. Osijek u doba Austro – Ugarske

Osijek je oslobođen od osmanske vlasti 1687. godine i uključen u sastav Hrvatske pod austrijskom vlašću. Austrijska administracija započinje izgradnju utvrđenja, tj. današnju Tvrđu, dok se stanovništvo seli na zapadnu i istočnu stranu grada, formirajući Gornji i Donji grad. Uz ove četvrti, postojao je i tzv. Nutarnji ili Tvrđa (Matić, 2021: 4).

Prvi planovi za modernizaciju Tvrđe datiraju iz 1688. godine, odmah nakon oslobađanja od osmanske vlasti. Inženjer Megrini predložio je izgradnju bastiona, revelina i Hornwerka na području koje se nalazilo istočno od Tvrđe. Godine 1690. inženjer von Kaiserfeld izradio je prikaz Tvrđe s izgrađenim bastionima i prostranim rogom. Daljnji planovi iz 1691. godine nastojali su transformirati Tvrđu prema Vaubanovim načelima, uključujući izgradnju polubastiona, mostobrana i triju bastiona na južnoj strani. Izvješće iz 1693. otkriva izgrađene bastione i reveline na južnoj strani utvrde, dok je most preko Drave izgrađen bez planiranog mostobrana. Međutim, tijekom prijelaza iz 17. u 18. stoljeće, gradnja se usporila, a neki dijelovi utvrde zapostavljeni su do mjere urušavanja. Godine 1710. general Stephan von Beckers obavlja značajne radove, oblažući zemljane kurtine i bastione opekom. Planove za daljnju modernizaciju preuzima inženjer Jean Petis de la Croixa 1712. godine te planira transformirati Tvrđu prema nizozemskim načelima gradnje fortifikacija i baroknoj urbanističkoj strukturi. U godinama koje slijede, de la Croixa uvodi mnoge promjene, uključujući kontragarde, reveline, mostove, novi nasip, trokutasta zborišta te dodjeljuje imena bastionima prema svecima i članovima carske obitelji. U 18. su stoljeću provedene dodatne promjene, uključujući proširenje obale Drave, izgradnju novih bastiona te stvaranje Carskih vrata (Klasan, 2023: 9 – 11).

U 19. stoljeću, s povlačenjem Osmanlija i završetkom ratova, Tvrđa gubi svoj vojni značaj, što dovodi do postupnog urušavanja njezinih fortifikacija i početak transformacije. Godine 1809. Osijek dobiva status kraljevskog grada i stječe autonomiju, što pokreće gradnju značajnih baroknih građevina koje će postati istaknute kulturno-povijesne točke u gradu. Izgrađene su značajne barokne građevine koje su i danas među najistaknutijim kulturno-povijesnim spomenicima grada. Među njima se ističu županijska palača, zgrada glavne pošte, kino Urania i drugi. Osim toga, u ovom se razdoblju otvaraju prve tvornice označavajući početak industrijskog razvoja grada, a otvaraju se i brojne škole (Matić, 2021: 4 – 5).

8. Istraživanje Poticanja multikulturalnosti u nastavi Likovne umjetnosti

8.1. Problem i cilj istraživanja

Problematika istraživanja sastoji se od nedostatka jasnog razumijevanja kako izvanučionična aktivnost u kombinaciji s mobilnim učenjem utječe na svijest, toleranciju i razumijevanje učenika o različitim kulturama. Problem je klasične učionične nastave nedostatak fizičkog prisustva učenika prilikom razumijevanja povijesne baštine grada koja oblikuje multikulturalni identitet istog i samim time umanjuje oblikovanje stavova učenika prema raznolikim zajednicama i ne razvija osjećaj za multikulturalnošću. Sterilnost učionica umanjuje aktivnost učenika i stvarno iskustvo suočavanja s raznolikošću kultura unutar njihovog lokalnog okruženja.

Cilj je istraživanja ispitati kako izvanučionična aktivnost obilaska multikulturalnih značajnosti unutar grada Osijeka, uz uključivanje važnih povijesnih aspekata, utječe na svijest, toleranciju i razumijevanje učenika o različitim kulturama. Istraživački projekt želi dublje razumjeti kako povijesna baština grada, koja je oblikovala multikulturalni identitet, doprinosi oblikovanju stavova učenika prema različitim zajednicama. Proučavanjem povijesnih činjenica povezanih s multikulturalnošću, istraživanje će analizirati kako prošlost grada Osijeka utječe na sadašnje doživljaje učenika te kako ta povijest može poslužiti kao snažan edukativni alat za promicanje međukulturalnog dijaloga unutar školskog okruženja. Istraživanje će omogućiti bolje razumijevanje uloge povijesnih elemenata u oblikovanju multikulturalnog identiteta grada i njihovu važnost u kontekstu obrazovanja učenika o kulturnoj raznolikosti.

8.2. Metode istraživanja

8.2.1. Suvremena nastava

„Suvremena nastava zapravo je nova sintagma koja polazi od učenika kao središta obrazovnog sustava i sve svoje strategije i metode temelji na aktivnim oblicima učenja. Takva nastava razvit će vještine koje će učenika osposobiti za život u 21. stoljeću, tako da može upravljati svojim učenjem, biti informacijski i medijski pismen, sklon suradnji, inovator, kreativac, globalno osviješten i društveno angažiran.“ (Skender, 2020: 5) U suvremenoj obrazovnoj praksi naglasak je stavljen na metode koje potiču učenike na stjecanje znanja kroz praktično iskustvo, promatranje i eksperimentiranje. Često se primjenjuju strategije aktivnog učenja poput problemske, projektne i istraživačke nastave, prilagođavajući ih specifičnostima područja koje se obrađuje. Ove promjene u metodama nastave posljedica su brzog širenja informacija i njihove široke dostupnosti potaknutih tehnološkim napretkom. Suvremeno učenje odražava se i u pojavi *Homo zappiens* – novog tipa učenika koji pristupa obrazovanju na drugačiji način u usporedbi s tradicionalnim pristupom. *Homo zappiens* prirodno se snalazi u digitalnom okruženju, upotrebljavajući alate poput tableta, računala i mobilnih telefona, često istovremeno obavljajući više zadataka. Ova nova dinamika učenja odražava se na prilagodbu metoda poučavanja kako bi se u potpunosti iskoristile prednosti digitalne tehnologije i pružile relevantne, interaktivne obrazovne prilike (Skender, 2020: 5 – 7).

8.2.2. Projektna nastava

Već je duže vrijeme prepoznato da klasični pristup nastavi ne postiže optimalne rezultate budući da u suvremenom dobu globalnog dijeljenja informacija nastavnik nije samo suhoparni izvor informacija, već mijenja ulogu i postaje podrška u razvijanju samostalnosti učenika. Između raznovrsnih pristupa u suvremenoj obrazovnoj praksi ističe se projektna nastava kao značajna metoda koja potiče angažiranost učenika i povezuje teorijsko znanje sa stvarnim svijetom. Projektna nastava predstavlja svrhovit način učenja koji je utemeljen na neposrednom iskustvu učenika i primjeni znanja putem praktičnog rada. U literaturi ne postoji opći dogovor oko naziva za samu projektu nastavu budući da je neki nazivaju metodom, dok drugi preferiraju nazive poput tehnike, strategije i sl. Tijekom samog izvođenja projekta rabe se raznovrsne metode i oblici rada,

što čini strategiju opsežnijim i prikladnijim pojmom. Učenjem putem projekta stječu se potrebna znanja za rješavanje problema, istovremeno se razvijaju vještine primjene tog znanja u praktičnom radu te socijalni odnosi suradnjom s kolegama iz razreda. Glavna odlika projekta je u tome što se rabe samo aktivne metode učenja, postiže se interdisciplinarni pristup sagledavanjem problema iz više područja (nastavnih predmeta ili institucija). Učenje nije pasivno, suprotno frontalnom obliku rada u kojem nastavnik tumači i prikazuje, a djeca samo slušaju. Umjesto toga, temelji se na raznim aktivnostima u kojima je nastavnik mentor, suradnik i organizator. Nastavnik ima ulogu poticanja učenika da samostalno otkrije rješenje, izbjegavajući pritom ponuditi gotova rješenja. Postoje različite kategorije projekata koje se mogu implementirati u nastavi, uključujući individualne projekte, grupne projekte, razredne projekte, projekte na razini škole te međuinstitucijske projekte.

Kompleksnost projektne nastave zahtijeva kvalitetno planiranje svih faza projekta (Što? – S kim? – Kako? – Kada? – Sinteza – Valorizacija i prezentacija). Za početak je potrebno odrediti **što** će se istraživati i koji je krajnji cilj samog projekta. Projekt treba biti ostvaren suradnjom institucija pa tako treba postaviti pitanje **s kim** će se suradnja ostvariti. U nastavi Likovne kulture ta se suradnja najčešće ostvaruje s umjetnicima, konzervatorskim uredom, galerijama, muzejima i sl. Nakon što je suradnja dogovorena potrebno je odrediti **kako** će se projekt odvijati, odnosno što će se raditi i na koji način. Kako bi projekt bio uspješan, potrebno je odrediti **kada** će se projekt dogoditi i usuglasiti termin s institucijama. Nakon što su zadatci izvršeni, mora se postaviti **sinteza**, odnosno materijale je potrebno spojiti u cjelinu koja je postavljena na početku. Na kraju je potrebno **valorizirati i prezentirati** rezultate projekta unutar zajednice, škole i sl. (Skender, 2020: 20 -23).

8.2.3. Mobilno učenje (m-učenje)

Brzi napredak informacijskih tehnologija u današnjem dobu intenzivirao je interes tehnologije prema potrebama ljudi. Informatičke tehnologije u obrazovanju brzo su i pouzdano evoluirale, zamjenjujući tradicionalne metode obrazovanja tehnološkim pristupima. Ovaj napredak proizveo je pojam e-učenja. Iako e-učenje pruža brojne prednosti u odnosu na tradicionalne obrazovne metode, neki vlastiti nedostaci potaknuli su znanstveni svijet na nova

istraživanja. Razvoj mobilnih tehnologija i potreba za proširenjem tehnološkog utjecaja u obrazovanju otkrili su novi koncept – m-učenje. Glavna prednost m-učenja u odnosu na e-učenje jest pružanje učenicima pristupa traženim informacijama neovisno o vremenu i okolini. Razvijeno je niz različitih tehnologija za mobilna okruženja s ciljem pružanja mogućnosti prijenosa podataka, zaštite podataka i *online* komunikacije. Činjenica da se mobilne tehnologije brzo razvijaju i učinkovito zadovoljavaju potrebe ljudi, povećala je interes za korištenjem mobilnih tehnologija. S ovim prednostima, sada je pojedincima lakše učiti i pristupiti podacima bez obzira na vrijeme i mjesto, čime se postiču koristi, kako za učenike, tako i za stručnjake. Razvoj mobilnih tehnologija i njihov stalni napredak dodatno su potaknuli interes za mobilnim učenjem (m-učenjem) te značajno doprinijeli svim područjima obrazovanja (Korucu i Alkan, 2011: 1926).

8.2.4. Opis istraživanja

Za potrebe ovog rada provedeno je istraživanje koje se sastojalo od dvaju dijelova. Prvi je dio obuhvatio izvanučioničnu aktivnost s učenicima 2. i 4. razreda srednje škole dok je drugi dio obuhvatio analizu provedenog istraživanja. Izvanučionična aktivnost koncipirana je kao obilazak multikulturalnih značajnosti grada Osijeka, odnosno identifikacija multikulturalnih mjesta u gradu s pomoću digitalnog alata Google karte. Provođenje izvanučionične aktivnosti omogućuje učenicima izravno i neposredno iskustvo s kulturnim spomenicima i potiče bolje razumijevanje mogućnosti mobilnog učenja te mogućnosti same tehnologije kao ključnog i praktičnog alata u nastavi. Aktivnost je približila teme „Čovjek i prostor“ te „Umjetnost i moć“ omogućujući učenicima da se upoznaju s karakteristikama specifičnih građevina iz određenih razdoblja i stilova te razumiju propagandne mogućnosti umjetnosti. Također, istraživanje je imalo cilj podizanje svijesti o važnosti umjetnosti u adresiranju ključnih društvenih pitanja te naglašavanje važnosti multikulturalnosti unutar jedne kulture.

8.3. Metodologija istraživanja (radionica)

U provedenom istraživanju sudjelovala su dva razreda Škole primijenjene umjetnosti i dizajna Osijek. Uzorak su činili učenici drugog i četvrtog razreda, a prema spolnoj strukturi uzorka sudjelovalo je 30 učenika (93,75 %) i 2 učenika (6,25 %).

U suradnji sa Školom primijenjene umjetnosti i dizajna Osijek i profesoricama povijesti umjetnosti, ovaj projekt izvanučionične aktivnosti (radionice), proveden je s dvjema grupama učenika. Jednu grupu činio je 21 učenika drugog razreda, a drugu grupu 11 učenica četvrtog razreda. Radionica je započela s grupom učenika drugog razreda na dogovorenoj lokaciji. Da bi se učenici lakše snalazili, na početku su morali *skenirati* unaprijed pripremljeni QR kod. S pomoću koda koji vodi na stranicu *Google maps*, učenici su mogli lako vizualizirati plan radionice s točkama interesa.

<https://www.google.com/maps/d/u/0/edit?mid=1KXH06iFUxDxoYglkvnBPUsZwnafcAnI&ll=45.557284884678026%2C18.684198406205926&z=16>

Točke interesa izabrani su multikulturalni spomenici od većeg značaja za grad Osijek:

1. Konkatedrala Svetog Petra i Pavla
2. Spomen ploča gornjogradske sinagoge
3. Spomenik „Majka i dijete“
4. Kuća Čačinović
5. Kino Urania
6. Kuća Gillming-Hengl
7. Kuća Kästenbaum Korsky
8. Poštanska palača
9. Vodena vrata osječke Tvrđe
10. Eugenijev bastion s vodotornjem u osječkoj Tvrđi
11. Sulejmanov most.

Poticanje pažnje i aktivnost učenika postignuti su čitanjem teksta s *Google maps* stranice u kojoj je uz svaku lokaciju prikazana odgovarajuća fotografija i opis spomenika. Uz svaku točku, osim čitanjem, interes i aktivnost učenika ostvareni su s pomoću pitanja:

- Prepoznajete li djelo/spomenik pred kojim se nalazimo?
- Jeste li ga primjećivali prije?
- Možete li navesti neke likovne/arhitektonske karakteristike spomenika samim gledanjem?
- Znete li autora djela ili kada je djelo nastalo?

Radionica je zaokružena kvizom na stranici *Google forms*. S pomoću QR koda učenici su pristupili kvizu te su ga rješavali na svojim mobitelima. Kviz se sastojao od osam pitanja koja su imala ulogu ponavljanja i usvajanja sadržaja radionice.

(https://docs.google.com/forms/d/1e3KnQsGcyKoeZ1W3hrGPJd_iINZ0hMS1y1a0HFzeeLE/viwwform?edit_requested=true)

Kviz se sastojao od idućih pitanja:

1. Sulejmanov most spajao je grad Osijek i koje mjesto u Baranji?
2. U Osijeku postoje dva primjera mađarske secesije, a to su Poštanska palača i _____?
3. Najreprezentativnija ulica u gradu Osijeku koja sadrži nizove starih secesijskih zgrada zove se?
4. Džamija je mjesto vjerskog okupljanja (ono što je kršćanima crkva), mjesto klanjanja i zajedničke molitve vjernicima koje vjeroispovijesti?
5. Prema vjerovanju čije je tijelo zazidano s vanjske strane bedema osječke tvrđe u blizini Vodenih vrata?
6. Grad Osijek je prije imao dvije sinagoge, od kojih je jedna srušena. Vjernici koje vjeroispovijesti se mole u sinagogi?
7. Spomenik *Majka i dijete* podignut je u Osijeku 1965. godine, a spomenik je posvećen stradalim _____ Osijeka i Slavonije u Drugom svjetskom ratu?
8. Grad Osijek, kao i većina gradova, ima različite kulture i kulturne zajednice koje se tamo nastanjuju. U Osijeku prevladava hrvatska kultura, ali postoje i druge manjinske kulture i etničke zajednice prisutne u gradu kojih ima koliko?

S drugom grupom učenika četvrtog razreda provedena je ista radionica s istim hodogramom aktivnosti.

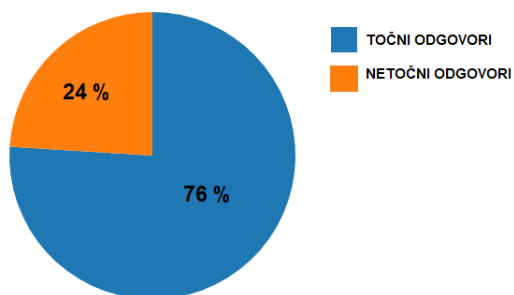
Slika 1. Radionica *Multikulturalnost grada Osijeka*

Slika 2. Radionica *Multikulturalnost grada Osijeka*

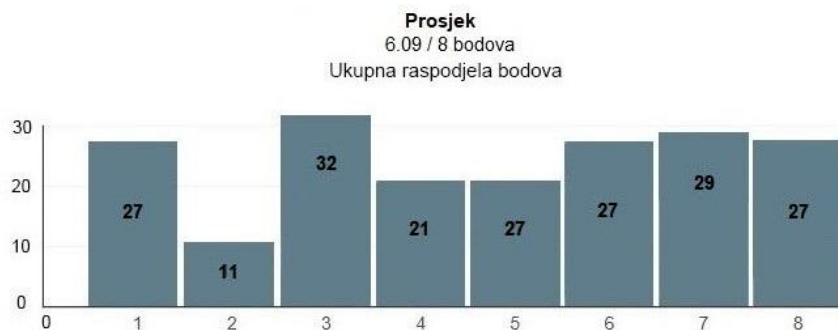
8.4. Rezultati istraživanja

Nakon završetka radionice i analize rezultata kviza, primjećuje se postignuta pozitivna razina točnosti od 76 %, što znači da su učenici točno riješili većinu pitanja dok je 24 % odgovora bilo je netočno. Ovi dobiveni rezultati ukazuju na to da su učenici koji su sudjelovali u radionici bili aktivni i da su usvojili obrađeni sadržaj. Evaluacija rezultata kviza omogućila je uvid u postignuća sudionika radionice te potvrdila uspješnost pristupa učenju kroz aktivno učenje.

Grafikon 1. Uvid u rezultate kviza u postocima

Prosječan rezultat kviza bio je 6.09 točnih odgovora od osam ukupnih pitanja. Na prvo je pitanje točno odgovorilo 27 sudionika, dok je na drugo pitanje točno odgovorilo samo 11 sudionika. Treće se pitanje istaknulo s 32 točna odgovora, a četvrto i peto pitanje imaju po 21 točan odgovor. Šesto, sedmo i osmo pitanje imaju značajno visok rezultat, s 27, 29 i ponovno 27 točnih odgovora. Ovi rezultati ukazuju na konzistentno dobro razumijevanje gradiva. Šesto, sedmo i osmo pitanje imaju visoki rezultat od 27, 29 i ponovno 27 točnih odgovora.

Grafikon 2. Ukupna raspodjela bodova pojedinih pitanja

9. Zaključak

U današnjem digitalnom načinu života *Homo Zappiensa*, obrazovanje mora pratiti promjene u društvu kako bi učenicima pružilo relevantna i praktična iskustva, a izvanučionične aktivnosti postaju sve važniji faktor u oblikovanju obrazovnog iskustva približavajući stvarnost digitalnoj generaciji. Suvremeno društvo, karakterizirano tehnološkim napretkom i kulturnom raznolikošću, postavlja izazove pred obrazovni sustav. U tom kontekstu kombinacija izvanučioničnih aktivnosti i digitalnih alata nije samo trend u suvremenom obrazovanju, već je pozitivan korak prema pripremi učenika za kompleksnosti suvremenog društva. Ova sinergija omogućuje razvoj holističkog pristupa učenju, potičući kreativnost, suradnju i samostalnost. Stoga, možemo zaključiti da izvanučionične aktivnosti u kombinaciji s digitalnim alatima oblikuju progresivnu obrazovnu paradigmu, otvarajući vrata učenju koje nadmašuje granice klasičnih učionica. Također, učitelj ima veću mogućnost potaknuti angažman učenika, poticati njihove radoznalosti i bolje razumijevanje gradiva. Digitalni alati pružaju mogućnost širenja horizonta učenja omogućujući pristup informacijama *in situ*, dok istovremeno izvanučionične aktivnosti unose stvarni kontekst, potičući praktično primjenjivanje stečenog znanja. Fizičko prisustvo na mjestima koja odražavaju različite kulturne identitete omogućava učenicima da prepoznaju različite izraze umjetnosti i arhitekture u gradu. Izvanučionične aktivnosti (terenske nastave) u kombinaciji s digitalnim/internetskim alatima predstavljaju alat za obogaćivanje obrazovnog iskustva učenika i stvaraju most između imaginarnog i stvarnog svijeta.

10. Literatura

1. Cifrić, I. (2007). Raznolikost kultura kao vrijednost. *Socijalna ekologija*, 16 (2-3), 185-214. (Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/17238>)
2. Čačić-Kumpes, J. (1991). Obrazovanje i etničke manjine. *Migracijske i etničke teme*, 7 (3-4), 305-318. (Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/127353>)
3. Drandić, D. (2010). Tradicijska glazba u kontekstu interkulturalnih kompetencija učitelja. *Pedagogijska istraživanja*, 7 (1), 95-107. (Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/118372>)
4. Duvnjak, M. (2021.) Promicanje multikulturalnosti u nastavi Likovne umjetnosti, Diplomski rad, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu (Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:888824>)
5. Grad Osijek, Osječko – baranjska županija, Republika Hrvatska, službeni portal grada na Dravi, Stanovništvo prema narodnosti, popis stanovništva 2021. (Preuzeto s <https://www.osijek.hr/gradska-uprava/nacionalne-manjine/>)
6. Klasan, I. (2023.) Arheološka slika Osijek u novom vijeku, Završni rad, Zadar, Sveučilište u Zadru (Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:698857>)
7. Korucu, A. T. i Alkan, A., (2011.) Differences between m-learning (mobile learning) and e-learning, basic terminology and usage od m-learning in education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 1925-1930. (Preuzeto s <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042811005751>)
8. Mažuran, I. (1960). Turski Osijek (1526. – 1687.). *Osječki zbornik*, Vol. 7 (xx), 53-145. (Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/277725>)
9. Matić, M. (2021.) Kulturno – povijesni spomenici Osijeka, Završni rad, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli (Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:327453>)
10. Mesić, M., (2006.) *Multikulturalizam - društveni i teorijski izazovi*, Školska knjiga, Zagreb
11. Mesić, M. i Bagić, D. (2011). Stavovi hrvatskih građana prema kulturnim različitostima. *Migracijske i etničke teme*, 27 (1), 7-38. (Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/71140>)
12. Multikulturalizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (Pristupljeno 1. 9. 2023.).
13. Ninčević, M. (2009). Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju: Drugi kao polazište. *Nova*

- prisutnost*, VII (1), 59-83. (Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/38800>)
14. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2011., (Preuzeto s http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf)
 15. Sablić, M., (2014.), *Interkulturalizam u nastavi*, Naklada Ljevak, Zagreb
 16. Sekulić-Majurec, A. (1996). Interkulturalizam u obrazovanju – osnova multikulturalnog društva. *Obnovljeni Život*, 51 (6), 677-686. (Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/2219>)
 17. Skender, L., (2020.) Suvremeni pristupi nastavi Likovne umjetnosti, Akademija za umjetnost i kulturu Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku (Preuzeto s <http://www.uaos.unios.hr/wp-content/uploads/2020/12/Knjiga-zavr%C5%A1na-verzija-s-brojem.pdf>)
 18. Škvorc, B. (2010). Multikulturalnost i multikulturalizam u postkolonijalnom „stanju stvari“: Dislocirani identitet, pričanje zajednice, književnost i druge Hrvatske. *Croatian Studies Review*, 6 (1), 69-112. (Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/86308>)
 19. Vrcelj, S. (2005). U potrazi za identitetom – iz perspektive komparativne pedagogije. Rijeka: Hrvatsko futurološko društvo (Preuzeto s <https://pdfcoffee.com/sofija-vrcelj-2pdf-pdf-free.html>)

11. Prilozi

11.1. Popis tablica

Tablica 1. Prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku *Likovna umjetnost 1* (Gordana Košćec Bousfield, Jasna Salamon, Mirjana Vučković)

Tablica 2. Prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku *Likovna umjetnost 2* (Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović)

Tablica 3. Prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku *Likovna umjetnost 3* (Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović)

Tablica 4. Prikaz analize brojnosti likovnih primjera izvaneuropske umjetnosti u udžbeniku *Likovna umjetnost 4* (Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović)

Tablica 5. Prikaz stanovništva prema narodnosti – Grad Osijek, Popis stanovništva 2021.

11.2. Popis slika

Slika 1. Radionica *Multikulturalnost grada Osijeka*

Slika 2. Radionica *Multikulturalnost grada Osijeka*

11.3. Popis grafikona

Grafikon 1. Uvid u rezultate kviza u postotcima

Grafikon 2. Ukupna raspodjela bodova pojedinih pitanja